

WIBORGS NYHETER

Redaktionsbyrån var fordomdags: Salakkalahtig. 9. Telefon 3 36 – Redaktionstid kl. 8 – 12, 7 – 12.
Kontor och expedition: Salakkalahtig. 9. Telefon 3 24 – kl. 9 – 14.

Nr 1 Huvudredaktör: Per Erik Floman

Redaktör: Ann Holm

LÖRDAGEN DEN 7 JANUARI 1995

Festlokalen, nya Rådhuset, i sina glansdagar på 1930-talet. Festsalens höga fönster var Rådhusets, som var förenat med Societetshusets restaurang till vänster. Bakom detta, i samma kvarter låg Stadsteatern. Sålunda kunde dans, teater och bespisning bedrivas s.a.s. under samma tak.

”7.januari”

160 år !

Wiborgstradition som lever

Med detta kalejdoskopiska kåseri vill Wiborgs Nyheter överrätta en blomma till sin nuvarande förläggare och garant, 7.januariföreningen, med anledning av 160-årsjubileet. Vi har forskat fram fakta och stämningar från denna ödesmättade årsräcka och börjar vår resa genom tiden år 1835. Då och då stannar vi upp på några mellanstationer. Med soaréernas trogna publik hoppas WN att denna fina festtradition skall kunna upprätthållas, ständigt påminnande om stil och atmosfär i hemstaden Wiborg.

Samhällsbild och Frauen Verein

Det var livet i 1800-talets Wiborg som skulle bli grogrund för 7.januariföreningen. Staden hade genomlevt ett ryskt guvernementssekel. Nu var Wiborg åter en del av det övriga Finland inom storfurstendömet autonomt ramar.

Detta sekel blev mycket dynamiskt för Wiborg. Staden växte när murarna började rivas, handel och sjöfart tog fart, administration och rättsväsen drog till sig en växande tjänstemannaklass, ofta svenskspråkig, de tyskspråkiga stod för den ekonomiska vitaliteten och ryssarna för garnisonen samt småköpskapen. Ännu i början av seklet var den finska folkmajoritetens sociala inflytande obetydligt, men det skulle ske stora förändringar på den punkten. Viktiga händelser var hovrättens tillkomst 1838, Saima kanal 1856, järnvägen 1870 samt det senkomna etablerandet av den finska högre skolundervisningen på 1870-talet. Wiborgs tillväxt kan också illustreras med invånartalets utveckling. Här ingår inte militärerna. År 1786 hade staden bebotts av ca 3 000 personer, 1870 var invånarna 12 000 och vid sekelskiftet 32 212. Tiofaldig tillväxt!

De som hade det väl förspant hade naturligtvis både lust och möjlighet att ägna sig åt kulturella aktiviteter och festligt umgänge. Modeller fick man från St Petersburg, herrgårdarna och de burgna hemmen. Ända sedan 1820-talet förekom i Wiborg en årlig trettondagsbal, ordnad av kretsar som stod den ryska militären nära, till förmån för behövande i de ryska sloboderna. 1815 hade man grundat ”Wiburgsche Tanz-Gesellschaft”. Guvernören bjöd för sin del på baler och så hade man från 1834 ett eget teaterhus, det första i sten i Finland. Resande teatersällskap hade tidigare i Komödienhaus på Tervaniemi framfört tyska och svenska dramer och sångspel. Wiborg var f.ö. föregångare på operettens område och här framfördes den första operan.

Vid den tiden började också s.k. sociala vindar blåsa. Man insåg att många landsmän, inte minst barn, behövde stöd och hjälp som samhället inte maktade med.

I denna anda tog två av stadens ledande damer, hovrättsdrottning Sofie Örn och fru Charlotte Sesemanninitiativet till en *Frauen Verein* för socialt arbete bland fattiga och andra behövande. Till föreningens första bestyrelse hörde förutom ordföranden Örn grevinnan Eva Manner-

heim, fruarna Elisabeth Jaenisch, Dorothea Buchman, Wilhelmina Rothe, Adelaide Hettmann, Anna Rosenius, Marie Hackman och Aline Wahl samt fröken Julie Zeidler.

Damerna började genast med symöten där man tillverkade lotterivinsterna, vilka utökades med gåvor av stadens affärssocietet. Redan i oktober 1835 kunde man i Gamla Rådhuset anordna ett ”allmänt societetslotteri”. Vissa källor förmodar att det var kombinerat med någotslags bal. Lotteriet gav fantastiska 4 350 rubel i intäkt, vilket fonderades, medan räntorna sedan kunde delas ut till nio behövande familjer.

Det här gav mersmak, så man beslöt gå in för lotteriet årligen den 8 oktober. Men dessutom ville man skapa en baltradition, med en *societetsbal* i början av året. Nu var ju Trettondagen abonnerad av den ryska tillställningen; dess arrangör avstod välvilligt från sagda datum - men ordnade i stället en nyårsbal. Fruntimmersföreningen tog risken att ställa till med en *bal masque* den 6 januari 1836, men bahiorna konkurrerade ut varandra och fruntimren kunde bara skrapa ihop 805 rubel, varav 305 delades ut och 500 fonderades.

Några år senare flyttade föreningen sin bal till den 7 januari och sammanslog lotteriet med balen. Traditionen blev allt populärare och gav goda ekonomiska resultat. Därför kunde man 1850 köpa in en tomt med byggnad i Saunalahti. Huset förstörades och blev ett hem för värnlösa flickor, kallat ”Orpokoti”. Här uppfostrade man barnen under i medeltal 8-10 årtill tjänarinnor, alltså till ett eget yrke med logi och mat på kuppen. Gifte sig flickan t.ex. med en dräng eller en betjänt kunde hon påräkna brudkista och penninggåva av föreningen. Under Orpokotis första kvartssekel skolades där 90 tjänarinnor. Familjerna Hackman tog sig särskilt an detta hem, vilket bl.a. visas av att samtliga ekonomer för hemmet var chefer på firman Hackman: Johan Friedrich, Wilhelm och Leo.

Under sina första 100 år hade Fruntimmersföreningen följande ordförande: hovrättsdrottning Sofie Örn, kommerserättsdrottning Jullie Hackman, överstinnan Lucie Mend, kommerserättsdrottning Alice Hackman, direktörskan Ali Björkstén, bergsrättsdrottning Maisie Hackman och därefter

ännu ingenjörskan Mary Hackman.

Brevdokument, som även publicerats i Wiborgs Nyheter häromåret, visar att festarrangemangen utvecklade sig till mycket arbetskrävande projekt, som stadens damer stundom suckade över. - I Ruuths Wiborgshistoria berättas det f.ö. om år 1847, att ”de yngre hovrätts-herrarna” gärna besökte hantverkarnas och det lägre borgerskapets tillställningar ”med bättre trevnad än aristokratins stela och cirklade assembléer på Societetshuset”.

Det må här nämnas att Frauen Verein kort efter starten ändrade namn till Fruntimmersföreningen i Wiborg. Efter krigen eller år 1946 började man om på nya boliner - mera därom senare i denna artikel - under namnet Nya Fruntimmersföreningen i Wiborg. De vidlyta wiborgsfruntimren hade i detta skede accepterat kavaljerer som jämlika arbetare i örtagården. Sålunda figurerar åtskilliga sjundejanuariarrangörer av hankön bland de charmanta damerna, allt i den goda sakens tjänst. Kanske namnbytet 1965 till Föreningen 7.januari eller 7.januariföreningen dels kan påföras detta konto. Nu tillbaka till tidernas början...

Maskeradbalen 1855

Undertecknad har i sin ägo en komplett årgång av tidningen Wiborg för år 1855. Vi tar därför nu ett språng 20 år framåt i tiden och varsebliver i den tidningen av den 5 januari 1855 följande praktfulla annons på tre språk. Språkens rangordning påminner oss om att 7.januarifesterna i alla tider varit fester ”på svenska”, men med kosmopolitisk prägel. Senare skall vi se att dörrarna, som alltid stått på glänt över språkgränserna, sedan ett tiotal år står på vid gavel. Festens traditionella huvudspråk är svenska, men det ökande inslaget av finska gäster välkomnas helhjärtat. Annonser ser ni här invid.

I sitt nummer av den 9 januari 1855 refererar tidningen Wiborg festen i sirliga och entusiastiska termer. Samtidigt framförs försynt kritik och en propå att man skulle avstå från maskerna och ha en kostymbal istället. Vi citerar ett stycke:

”Den af vår stads fruntimmersförening, den 7:de arrangerade maskeradbal till förmån för föreningens äldra syfte, var besökt af närmare 300 personer, men endast få masker voro som vanligt synliga: här af kan slutas, att endast det vackra ändamålet utgjort gästernas förnämsta skäl till inställelse; men för ett annat år taga vi oss friheten att föreslå en kostymbal, der hvar och en obesvärad af

den hettande och besvärliga masken, genom sin kostym, kan få visa den smak och elegance, som alltid utmärka vårt täcka kön. Kostymbalen hafva på sednare tider, i den utländska eleganta världen, utträngt maskeraderna. Flera familjer öfverenskomma om kostymering för en hel quadrille och utgöra då alltid ett kotteri, som blott är åtskiljdt i valsen, polkettan och mazurkan. Då vi i så mycket annat efterfölja utländska moder, helst då lyx dermed är förenad, så torde många såsom ombytte finna detta rätt lockande; och kunna de, som så önska, gerna utgöra en quadrille af Ruokolaks-, Jäskis- eller Björköbor, och vi äro öfvertygade, att våra unga damer i dessa korta nationaldräkter skulle komma att taga sig rätt väl ut.”

Men soaréerna skulle pågå i form av maskerader ända till 1874, varefter de blev ”vanliga” stora baler.

Arrangemangen 1912

Låt oss nu ta ett ännu längre skutt och landa på året 1912. Wiborgs Nyheter innehöll i ett flertal nummer redan i december 1911 annonsreklam för de kommande sjundejanuari-firablän. I januari blev annonserna allt större och även om layouten såg ganska anskrämlig ut, så talar annonserna sitt tydliga språk om hur vidlyftiga evenemangen var på den tiden.

Forts. sida 2-3

Till förmån för härvarande Uppfostrings-Anstalt för värnlösa barn föranstältes af Fruntimmersföreningen nästkommande söndag den 7 januari 1855 (26 december 1854) uti den vanliga Danslokalen en Maskerad. Entrée-Biljetter å 75 kop. för Herrar, 50 kop. för Damer och 30 kop. silfv. för Barn äro dagen förut att tillgå uti Herr Cederwallers Boktryckeri och samma dag efter kl. 6 vid ingången.

Maskerad Ball.

Zum Besten der hiesigen Waisen Anstalt wird von dem Frauen Vereine am nächsten Sonntage den 7 Januar 1855 (26 December 1854) eine Masquerade im gewöhnlichen Ball Locale veranstaltet, wozu Entrée Billette à 75 Kop. für Herren, 50 Kop. für Damen und 30 Kop. silfv. für Kinder am Tage vorher in der Buchdruckerei des Herrn Cederwallers und am nämlichen Tage von 6 Uhr Abends an beim Eingange zu haben sein werden.

Маскерадний Балъ.

Въ будущее Воскресенье 26 Декабря 1854 (7 Января 1855) въ пользу заштѣнаго Сиротскаго Дома днъ будетъ маскарадъ. Билеты будутъ продаваться въ субботу въ Типографіи Г-на Седерваллера въ Воскресенье съ 6 часовъ по полузни при входѣ, по 75 коп. для Господъ, 50 коп. для дамъ и 30 коп. серебр. для дѣтвъ.

Ur innehållet:

Under temat wiborgsslakter ingår i årets nummer av WN två artiklar. På uppslaget berättar Thomas Thesleff om släkten Thesleffs 400 år i Finland, med bl.a. en intressant jämförelse till sagans Vineta. På s. 6 skriver Andreas Diesen om hur fadern driftigt lämnade fäderneslandet Norge för att grunda företag och hem i det skogrika Finland.

Skoltemat är alltid lika intressant. Om den strävsamma lektorn P W Nokelin, som plitade dagbok 1800-talets Wiborg får ni läsa på s. 12, och om Behmska flickskolan berättar Tore Modeen på s. 7 och så har vi naturligtvis ett par skolfoton på bildsidorna.

Jubileerna inte att förglömma: Alla vet att Sjunde fyller 160 år, men har ni tänkt på att 500 år förflutit sedan den sägenomspunna Wiborgska Smällen dundrade till? Men satt Posse vid en trollkittel nere i källaren eller stod han uppe i tornet och slängde ner fjädrar? Ja, det får ni veta i Per Erik Flomans utredning om fakta och fabler kring denna ärorika händelse i Finlands historia (s. 4). WN-kollegan Karjala grundades under ofärdsåren 1904 och trots bataljer med censur, krig och evakuering utkommer den alltjämt och kunde 1994 fira sina 90 år (s. 10).

Därtill handlar det om kvinnoöden, villor, minor, kyrkor, parker, huliganer...

Åt Posse ära för bedriften!

500 år, ett halvtårtusende, kommer den 30 november 1995 att ha förflutit sedan den legendariska WIBORGSKA SMÄLLEN gick av stapeln. Även om det inte smällar har det bombastiska uttrycket i sekler använts om en enastående avväringsseger.

Wiborgs Nyheter, som har satt en ärai att uppmärksamma sådana jubileer som får wiborgarna att mysa eller rysa, ägnar naturligtvis smällminnet och den store fältherren Knut Posse tillbörlig uppmärksamhet genom en längre artikel i detta nummer.

Vi finner emellertid tematsäläckert att även ledaren tillägnas fenomenet och detta från en något ovanligare infallsvinkel än vad våra ärade läsare hittills undfagnats med i denna spalt.

Östra Finlands nation firade i februari 1994 sitt 70-årsjubileum. I festen deltog ett antal veteraner från

20- och 30-talets studentvärld. Från den tiden härstammar *Smällevisan*, som än i dag med inlevelse stäms upp när de gamle träffas. Vi uttalar förhoppningen att även dagens ÖFN:iter ånyo tar upp denna ädla visa, som syntes ha fallit i glömska.

Smällevisan, visar redaktionens forskningar, är skriven av okänd författare till en melodi som är refrängen till visan "Kapteeni katsoo horisonttiin". Den här påträffas i ett skillingtryck från 1913. Men de dramatiska tempobytena är en produkt av wiburgensernas fabuleringskonst, de syns inte i noterna utan överförs bara genom muntlig tradition. Vi har luskat fram tonsättningen med hjälp av Finlands Svenska Folkmusikinstitut och dess chef Ann-Mari Häggman, tack för det, ty melodin har inte tryckts i nationens sångböcker. Här är de tänkvärda orden:

*Nu bröder smällen glatt vi fira
hej, aktning i natt
för borgherrens spratt!
Han förde väldigt sin spira
där han på muren satt.*

*Han visste friheten värdera
Hej! Tapper var han
vår väldigt man.
När krut och bly ej dugde mera
han tände luntan han.*

*Med dån och dunder tornet sprängdes
och smällen var stor
så borgherren svor.
I luften smuts och stenar slängdes
och mången äldre bror.*

*Åt Posse ära för bedriften.
Hurra för vår vän
och alla hans män.
De vila länge se'n i griften,
men minnet lever än.*

Och den eggande melodin, utskrivna av Synnöve Svanström från Folkmusikinstitutet för WNs Posse-nummer, låter så här (vi utgår från att wiborgska läsares musikaliska gåvor gör notskriften lättsmält och -sjungen):

Eirik Hornborg skrev på sin tid om Knut Posse, som i unga år höljts med ära i slaget vid Brunkeberg och som sedan residerat på de finska fästningarna, att när han så år 1495 blivit hövding på Wiborgs Slott "vän-

tade honom hans största bragd, som även blev den största i Finlands medeltida krigshistoria". Hans tappra soldater och Wiborgs hårt prövade, belägrade invånare hade minsann sin beskärda del i avväringsssegern. Menså här till femhundraårsjubileet

koncentrerar vi våra senkomna gratulationer till befälhavaren genom att instämma i Smällevisan: "Åt Posse ära för bedriften!"

Per Erik Floman

7. januari forts.

Offentliga nöjen.

Till förmån för Hemmet för värnlösa barn

öbrantaltas

Söndagen den 7 Januari 1912 kl. 5-7 e. m.

i Rådhusalen

on

Barnfest

med följande program:

Lasso lita och „Kattötterna“

Marionetteater.

Gissdocka, Clown, Bollspel, Väderkvarn.

Lottförsäljning. — Musik. — Vinstutställning.

Kaffe- och téservering.

Entrée 25 pi, fullvuxna 50 pi
Lottor à 1 mk och à 25 pi.

Måndagen den 8 Januari 1912 kl. 7 e. m.

i Rådhusalen

on

Soirée

med

Allegrilotteri.

Lottor à 1 mk och à 25 pi.

Omkring kl. 9 e. m.
à teatern

Tafla ur Tusen och en natt,
med diklamation och dans.
Fritt efter Per Hallström.

Vals i svart och hvitt.

Herde-idyll

Trio ur oper. „Pique-Dame“ af
Tschaiwowky.

Därefter 31

DANS

i Rådhusalen.

Referatet i följande dags "Nyheter" står inte Grönköpings Veckoblad mycket efter. Under rubriken **Soaréni går färjvåsar** följande: "Tou Wiborg känner sig i dag en smula dufvat. Men så var det ju i går soaréernas soaré, 'den sjunde', som i månader lekt de unga i hågen och spänt i högtryck vederbörandes nerver de senaste veckorna, med deras jäktande och slitande arbete.

Teatern företedde vid nio-tiden en elegant anblick: herrarnas svarta frackar gäfvos relief åt damernas enligt sista Parismodis nycker hypermoderna ljusa, färgrika toiletter. Inom dessa smutsgrå väggar verkade de uppfriskande.

Gick så ridån upp för aftonens huvudnummer: Taflan ur "Tusen och en natt". Före själva taflan eller pantomimen förtäljer Schererazad (fru Maj Lindberg) vesirens dotters kärleks saga för Dinarsad (frk Hedvig Stümel) och kung Schehereban (hr Olaus Hedborg). Sagan, som Scherehad med utom ordentligt vacker diktning framsäger, utvecklades sedan i pantomimen. Bruden Sittulhasan (fru Mary Hackman) är fager att skåda och ej mindre grann är brudgummen prins Hasan (hr H. Starckjohann). Slaven Hadschi (hr E. Stenberg) som ödet så nyckfullt gynnar, är lissande och listig och äfven Tarid (hr H. Seymour) och de tvenne tjugusiga slafvinnorna (frk Dagny Ekström och Elise Wolff) verka i likhet med den stolta sultanen (hr Björnström) och den af ödet hårt drabbade vesiren (hr O. Sjöström) öfvertygande.

I pantomimen utvecklades ståt och prakt, färgrik och grann. I den orientaliska dansen utfördes solopartiet med österländsk glöd och charm af fröken Kersti Selin, framgångsrikt assisterad af nio sköna slafvinnor, fröknarna Anna Timgren, Sisi Thesleff, Maju Tammelin, Mary Stiefel, Margit Schröder, Käthe Rundberg, Irma Mielek, Greta Kalm och Mary Goldbeck. Pantomimen i sin helhet var synnerligen lyckad och de uppträdande skördade rikt bifall.

I liflig kontrast mot färgpraktens i pantomimen stod programmets andra nummer 'valsens i svart och hvitt'. Till tonerna af den elegiska Songe d'automne-valsens utfördes af 6 par, utklädda i stilfulla dräkter i svart och hvitt, en sirlig, fantasirik vals, som var utomordentligt anslående. De sex fagra damerna voro fröknar Greta Strömbom, Anna Lisa Stenfors, Maisie Ekström, Maud Jakobsson, Marguerita Lucander, Arla Alfthan och deras kavallerer herrar L. Hackman, J. Gefvert, Ch. Buttenhoff, Hj. Stenfors, B. Witting och T. Erenius. Efter en kortare paus utfördes så slutnumret, Herdavidyllen ur Tschai-kovskys opera "Pique Dame" affruar Alice Avellan och Frida Sergejeff samt hr Aug. Lovén, hvilkas vackra röster i den stämmingsrika idyllen gjorde sig förträffligt gällande.

Programmet var kort, som sig bör, men gediget. Efter detsamma samlades man i rådhusalen och i Socis' rymliga salar, där en lukullisk supé

väntade. Dansen trädde genast med lifaktighet, skämtet yrde och champagnekorkarna smällde. Först i arla morgonstund, då den 'allra sista' valsens toner förklingat och dagen började gry i öster, återtog salarna sin ödsliga prägel och stegade soaréreferenten då i medvetande om att ha bevisat en den mest lyckade fest till byrå för att nedskryta detta.

Och sist: publikens tacksamhetskuld är i år riktad till kommerserådinnorna Alice Hackman och Gerda Alfthan, som med ospard möda och osviklig energi haft alla trådarna till de lyckade arrangementen i sin hand. Men äfven till direktör Kivijärvi och fru Maj Lindberg, som regisserat pantomimen, och fru Alma Stenfors, som inöfvat danserna, samt till arkitekt Lindqvist och kapellmästar Weneskoski häftar den i skuld."

En något otydlig bild, vars original vi inte lyckats spåra, från festen 1916 är försedd med en text som "visar vilket arbete som nedlades på arrangemangen. Teaterföreställningar hölls två dagar i sträck, den första för barn och den andra för vuxna, varvid en fantastisk spelglädje utvecklades".

Eufori i självständigt Finland

7. januarifestligheterna i Wiborg 1918 måste ha varit mycket stämningssättande. Det var ju första gången man firade i självständigt land och det märktes t.o.m. på dekorationerna. Vi klipper några citat ur Wiborgs Nyheter, dagen efter de fullvuxnas bal.

"7. januari-festligheterna vidtogs i går i full överensstämmelse med 60-åriga ärorika traditioner. Som vanligt vilade också en särskild prägel av glans och stämning över festen i går. Allt vad staden har att bjuda av ungdom och fägring hade i går stämt möte i den gamla rådhusalongen, vars åldriga väggar blickar ner på så oändligt många högtidliga festligheter särskilt under senare tid. Den gamla salongen hade också under arkitekt Ullbergs och artisten Lindquists förfarna ledning klätts i en ovanligt smakfull festskrud i Finlands nationalfärger blått och vitt.

Festprogrammet inleddes av några med kläm och märg utförda musiknummer av Karelska gardets hornkapell under kapellmästar Nåres skickliga ledning. Huvud-

summan av programmet var också musikaliskt, och vi erinna oss icke ensfrån de många lysande 7. januarifestligheter, som gått av stapeln här tidigare, något så enhetligt och gediget i den vägen som i går.

Frisk och betagande klingade sålunda ingenjörskan B. Makkonens sång i Schottische heder. Synnerligen anslående var den trio som därvid utfördes mellan fru M. med ackompanjemang av violin och violoncell, varvid violinen sköttes av ingenjör B. Stenberg och violoncellen av ing. Kolbe. Vid flygeln satt fru E. Höckert, som utförde ackompanjemangen med sedvanlig finess. Starka bifallssalvor tolkade också publikens tack för de vackra numren. Åt fru Makkonen överräcktes en präktig blomsterkvast.

garna ana att det efter sista valsen inte skulle dröja mer än tre veckor förrän en tristare vals spelades upp: Frihetskrigets gastkrämning, ur vilken det vita Wiborg skulle befrias först den 29 april 1918.

De glada 20- och 30-talet

Helena Alfthan, sedermera Helkama, berättar för sin del i ett brev: "Jag minns att vi hemma i Wiborg hade en stor kista full med gamla teaterkläder. Det var från 7. januarifesterna, där mina syskon Brita, Ferdinand och Totti på 20-talet hade uppträtt. I kistan fanns t.ex. en röd frack, en svart kåpa, en ljusblå officersrock med en massa guldknappar och galoner, en dalkulle-dräkt med hög svart hätta för en liten flicka. Och många andra dräkter. När mina kläskamrater från Cloubergsskolan kom på min födelsedagsbjudning, var deras största nöje att få klä ut sig i dessa teaterkläder."

Balprogram på 20-talet.

Den som skriver dessa rader har några personliga minnesbilder av sjundejanuarievenemangen. Jag hade ju som barn upplevt roliga program och teaterpjäser. Som tonåring har jag minnen från både estrad och dansgolv i Rådhusalens glansfulla miljö. Ett av de första minnena, från år 1931 är dock tämligen snöpligt. Mina kusiner och moi-mème skulle uppträda i en "tablå" på temat "Ett skepp kommer lastat", jag som en bagagesäll som tappar ett paket från landgången till skeppet. På generalrepet hos familjen Lindblom avbröts vår medverkan kallblodigt av en budbärare, som kunde berätta att min mosters man (!) plötsligen avlidit. Och vad värre var, vi förbjöds även att delta i själva festen. Puritanskt så det förslår.

Ett lite senare minne beskrivs av Kalevi Tilli i hans bok Viipuri, muistojeni kaupunki. Han berättar hur Musikinstitutets berömda direktör Boris Sirpo 1936 levererade en trio till 7. januarisoaré. Den bestod av Irma Ruuskanen, piano, under-teknad violin och Kalevi Tilli, cello. Vi framgned med framgång Mozarts Eine kleine Nachtmusik. Det övriga programmet refereras ingående: hälsningstal på svenska, finska, tyska, ryska och franska, festtal om stadens historia, vår kammarkmusik samt solosång av den beundrade Frida Sergejeff ("lauoi häikäisevästi pari koloratuurikappaletta sekä perin-

teellisen "Troikkansa" suurella brauvurilla"). Så var det dans, och målande beskriver Tilli de franskacemonierna vid Polonaisen och la Grande Valse. Under kvällen uppträdde även Georg de Godzinsky med Harmony Sisters. Och vi skolelever njöt obeskrivligt av den på den tiden sensationella upplevelsen att få delta i supén med viner och allt samt i dansen: "Tanssittelimme minkä ehdimme Irma Ruuskasta ja kauniita ja tyylikkääitä Ruotsalaisen Tyttökoulun tyttöjä. Irma-pianistillemme riitti myös muita toinen toistaan kohteliaampia kavaljeerejä koko illaksi."

Slutvinjetten blev för min del deltagandet som fullvärdig festfirare och studerande i den sista Rådhusbalen år 1939. Då fick även min från Helsingfors inresta dam, som skulle bli min livsledsagarinna, uppleva den charmerande atmosfären i original.

Skitschen "Frau Direktor, Frau Inspektor" med Frida Sergejeff och Sylvi Silander i aktion. Torde ha varit före tjugotalet.

Krigsavbrott och återuppståndelse

Det året gick ridån ned för det fredliga livet i Wiborg och följande vår kom det för wiborgarna fruktansvärda fredsavtalet.

Men det räckte bara ett par år innan 7.januarifantasterna i förskringlingen, med eldsjelen Paul Bruun i spetsen, 1947 beslöt återupprätta soarétraditionen i Helsingfors! Det väckte en enormsuccé. Anslutningen blev fin och stämningen på "sjunde" var förtätat wiborgsk och glammande. Den första soaré avhölls på Fennia, under årens lopp har lokalen varit även Adlon, Brunnsuset, Marski, Kajsaniemi och de senaste åren har Börsklubben stått i turen. För att förtrolla miljön dekorerades salarna med wiborgska bilder och gatuskyltar, fotografier och symboler. Man följde det klassiska ceremonielet med lotteri, wiborgskringlor, tal, musik och supé. Dansen inleddes med polonaise, anförd på franska, följd av Grande Valse och sedan allmän dans.

Från och med 1953 utkom kvällen till ära Wiborgs Nyheter. I början var bladet ett slags programinslag, men under sina 42 årgångar med ett nummer per år har tidningen utvecklats till en innehållsrik kulturbärare med flera hundra prenumeranter och lösnummerförsäljning.

Efter att de två första årtiondenas anslutning - ibland upp till 300-400 personer! - sakteliga börjat sina hade man 1965 kommit ned mot deltagarantal på 200-250. På entusiastmen var det inget fel, men de äldsta dansörerna hade valsat till sina fäder och man började fråga sig vad som egentligen skulle komma att ske med "sjunde". Världsbladet WN gjorde en intervju med tre prominenta wiborgare urolika ålderskategorier. Alla tre gav svaret att 7.januaritraditionen bör fortsätta! Visserligen skulle man beakta behovet av nya grepp, eftersom publiken och

tiderna hela tiden förändras, såsom att öppna språkgränsen, att minska på lotterier och tingeltangel, att vara flexibel med festdatumet etc. Redaktionen tycker också att överste Walter Horn i sitt svar gav uttryck för en vacker kärntanke på tal om att man "stod inför en vändpunkt i balens historia":

"Med huvudvikten lagd på en vacker, wiborgsk traditionsfest som sådankunde man givetvis också fortsätta. Men det räcker inte! Värden av traditioner och minnesfester får inte bli ett självändamål. Deras främsta uppgift bör vara att vidmakthålla en idé, med blicken i första rummet riktad framåt.

Finns det inte för wiborgarna - och f.ö. även för landets samtliga invånare - en upphöjd idé, som om någon kunde motivera uttrycket 'en vändpunkt i balens historia'? Är det endast balen, som upplevat en his-

man", för samma ändamål! Men här i huvudstaden med det sinande wiborgarinslaget räckte arbetsmyrorna inte till, så det har blivit själva styrelsen som numera arrangerar balerna.

Under den första efterkrigstiden här i diasporan var huvudändamålet med 7.januarisoarén, förutom traditionsbevarandet, att samla pengar för pauvres haunteax. På senare tid har perspektivet här förskjutits. Den socialtryggheten levereras numera av samhället och för dem bland wiborgarna som inte åtnjuter den arbetartvå andra wiborgsföreningar, Östsvenska Blomsterfonden och Gamla Wiborgares Vål r.f. Därigenom kan 7.januariföreningen koncentrera sig på, framför allt, traditionsbevarandet. Detta sker dels genom soaréerna, dels genom Wiborgs Nyheter. Man dansar alltså inte för att samla pengar, men blir det sådana över har de numera givits till Wiborgsmuseets miniatyrmodell och till Krigsinvaliderna.

Allsång och kupletter

Vid 7.januarifesterna har musiken, inte minst sången, alltid sin givna plats i hjärta och program. Under ett fyrtiotal år var Karelen näktergal, Frida Sergejeff omåttligt populär med sina solonummer. Allsången om "Wiborg, du Tyrgils stad" till wienervals melodii Helga Pelkonens tappning hör fortfarande till de obligatoriska övningarna.

Vi skall hedra denna skickliga kuppletmakerska med några plockade verser från en av de första efterkrigsbalerna - utan att glömma t.ex. Verna Withols ypperliga versmakeri.

"Här kommer med ångande korvar igen
er Makkara-Matti, er hästvunne vän,
som stod varje natt med sin vagn på parad
vid Torkelsgatans esplanad.
Jag ådrogs hit av doften från vår gamla stad

och välkända ansikten ser jag i rad.
Så därför jag ville i kväll bli er gäst
- fast korven är lagad på häst.

...
Och möttes man över en rykande kopp
så hade man Waitinens kringlor som dopp
Pursiainens kakor av känt fabrikat
Karjaporttis krans med succat.
Kanske Svartströms kanelbullar,
färskas för dan
eller Rönnbloms små kakor av fin marzipan
och äppeltårta, frasig och fet som en gås
från Lunds bageri, förstås.

...
Mosander var välklädd som prost
och liturg
och Peterson var alla tiders kirurg.
Ja, läkare fanns för ens syndiga kropp
för buk, bak, pedaler och knopp.
Där fanns Röönparj och Raanparj
och Rinare, Raats,
och Numers, som bodde i trakten av Tahts.

Juselius, Schroderus och Schröder
och Gadd
och därtill en lång, lång sladd.

...
Båda affärshusen, Hackman, Alfthan
de hade vid rodret en ströng veteran,
tvenne kommerseråd, ståtliga, grå
gentlemän, fina som få.
Ja, staden den var upp på Hansa-anor rik
vars patina laddade vid mången butik
där handeln var hobby i lust och i nöd
och ej blott ett levebröd.

Schkurat-Sekuropatskij, hon sålde halva
frukt, fikon och dadlar och skär pastilla
såskön som en yppig cigarraskreklam
en smart, men schirokaja dam.
Av samma kaliber var också Serow
men oöverträffad var Schavaronikoff.
Och charkuteriernas konung, Pekoff
var gjord utav samma stoff.
osv. osv.!

Paul Bruun med maka i polonaisen framför Runda Tornet.

De som drar lasset

Utän att glömma de stora arbetsinsatser som gjorts av efterkrigstidens hängivna styrelse- och kommittémedlemmar, är det kanske på sin plats att vid namn nämna dem som i sin egenskap av föreningens ordförande basat för det hela och burit ansvaret för kontinuiteten. I kronologisk ordning är de, enligt vad red. erfarit, Paul Bruun, Elsbeth Hackman, Christel Kaarekoski, Åke Åström, Paul Hörhammer, Per Erik Floman och Ingemar Stenvall.

I dag leds 7.januariföreningen alljämt, sedan 1986, av Ingemar Stenvall med den i många wiborgssammanhang aktiva Hannele Helkama-

Rågård som vice ordförande. Sekretärer är Eva-Karin Wilko-Antell och skattmästare Sirkka Tikkanen. Övriga styrelsemedlemmar är, i alfabetisk ordning, Pentti Calonius, Ann Holm, Carl-Johan Krogius, Monica Saxén, Annika Tötterman och Ella Åström.

När detta skrivs pågår förberedelserna för jubileumsbalen. Man har velat göra den särskilt festlig genom att förlägga den till självaste Riddarhuset.

Noblesse oblige!

Per Erik Floman

7.januariföreningens styrelsemedlemmar på balen 1993, fr.v. Sirkka Tikkanen, Annika Tötterman, Monica Saxén, Ingemar Stenvall, Carl-Johan Krogius, Ann Holm, ceremonimästare Rolf Gallen, Hannele Helkama-Rågård och Eva-Karin Wilko-Antell.

Bokspalten

Arkitekt Petri Neuvonen har gett ut ett intressant verk **Viipurin historiallinen keskusta - Rakennuserinnön nykytila**, 130 sidor med hundratals foton samt kartor. Boken - sponsrad av flera fonder - ingår i Finska Historiska Samfundets skriftserie och baserar sig på Neuvonens doktorsavhandling vid Tekniska Högskolan 1993. Innehållet omfattar en historisk översikt av byggandet, endast inom den äldsta delen av Fästningen (fram till Paradplanen) och koncentrerar sig på hur husen ser ut i dag. Det utmynnar i en pessimistisk framtidsanalys. Rariteter som finska renoveringsplaner från krigsåren kontrasteras mot vad som i realiteten av ryssarna åstadkommit. En summary på engelska följs av ett slags inventering, tomt för tomt och hus för hus, över läget i dag. Pris 186 mk.

Juhani Viistes **Viihtyisä vanha Viipuri**, den enligt många oöverträffade bildberättelsen som kom ut 1943, hade stor åtgång och nytrycktes både 1945 och 1948, har nu getts ut av WSOY i nyupplaga. Denna klassiker bland wiborgsböckerna är en guldgruva med sin rikedom på bilder och text om byggnader, statyer, gator och hela miljöer, men dessutom en mängd porträtt av framstående wiborgare sedan urminnes tider fram till 1930-talet. Pris 216 mk i bokhandeln.

Kommittén för det fria bildningsarbetet vid Helsingfors universitet ordnade hösten 1993 en studia generalia serie omfattande nio föreläsningar om Wiborg, belyst ur olika vinklar. Dessa föredrag föreligger nu i form av en liten bok med titeln **Studia Wiburgensia 1993**. Den kostar 50 mk och kan rekvireras av ovannämnda kommitté på adressen 00014 Helsingfors universitet.

Karjala takaisin - Suhteet Venäjään terveiksi heter en engagerande debattbok av professor Pentti Virrankoski. Han underskattar inte svårigheterna att driva Karelenfrågan, men anser att opinionen behöver allsidig information. Kan rekvireras hos KARJALAs kontor, PB 4, 53101 Villmanstrand. Priset 80 mk inkluderar prof. Kuujos pamflett om Karelen historia.

Kaunis Karjalan maa är ett bildverk i flerfärg av Kimmo Kuure, utgivet på eget förlag. Sommarbilder, tagna under tio resor, av natur- och kulturlandskapet i det överlåtna Karelen. Varje socken presenteras av mycket fina och sensibelt tagna bilder. En av dem utkorades till Årets Naturbild 1994. Pris 195 mk i bokhandeln resp. hos Kuure (Virkaillijankatu 1 as. 7, 95300 Tervola).

Jubileet till ära och pris skall jag nu försöka belysa smälteproblematiken för Wiborgs Nyheter läsare genom att sammanställa uppgifter som framluskats ur källor såsom Lagus' och Ruuths Wiborgs Historia-böcker, professor Jouko Teperis ypperliga sammilverk Viipurin Pamaus, Eirik Hornborgs Gränsfästet Viborg, tidningsartiklar och andra dokument.

Vi låter då tankarna gå ett halvt årtusende tillbaka i tiden! Aktörerna i smälledramat agerade sålunda i slutet av medeltiden. Det var bland annat de stora upptäckternas tid. Columbussegelade 1492 till Nya Världen. England började vända sitt intresse från kontinenten mot kolonier. Det ottomanska väldet hade tagit över Konstantinopel 1453. Vid den tiden hade en Johannes Gutenberg uppfunnit boktryckarkonsten. Snart skulle Martin Luther spika uppsina 95 tesor på kyrkporten i Wittenberg, med en ny syn på den andliga världen. Den materiella världsbilden skulle Galilei först hundra år senare förändra. Och vad bilder anbelangar så stod Europa på tröskeln till renässansen.

Långt borta från det mesta av detta, i vårt intellektuellt och materiellt karga hörn av världen, började politiska förvecklingar i öster avteckna sig. Dem tar vi nu under luppen och det spåret för oss in på Wiborg och Smällen.

Östeuropeisk storpolitik på 1400-talet

I två hundra år hade Sverige och handelsstaten Novgorod ofta legat i luven på varandra. Konflikterna gällde framför allt handelsvägar och handelsintressen. Men nu hade det skett märkliga förskjutningar i makt-konstellationerna i öster. Det över 200-åriga mongolväldets makt över det visvepande kallar Ryssland hade försvagats på grund av turkarnas aktiviteter i söder. Det här gjorde det möjligt för Moskva, dvs. Ivan den tredje och Store, att börja lägga under sig flera rycka delstater, inklusive Novgorod och att därvid överta dennas anspråk i Karelen. Ivan siktade dock ännu längre västerut och han förstod att skapa sig nödvändig rörelsefrihet genom politiska förhandlingar. Han passade på när den europeiska stormakten Litauen-Polen var upptagen av intern stridigheter efter konung Kasimirs frånfalle. Likaså försäkrade han sig om att den tysk-romerske kejsaren Maximilian gav honom fria händer mot Sverige. Med konung Hans av Danmark, som hade intresse av den svenska kronan, slöt han även ett hemligt förbund.

Nu stod det honom fritt att ge sig på Sverige. En nutida betraktare tycker sig för övrigt se paralleller till beteendena på Napoleontiden och före vinterkriget: intressesfärer, "fria händer" etc. Det smakar lite Ribbentrop...

Vid årsskiftet 1494-95 accentuerades Rysslands storfurste Ivans åsikt att han genom arv hade oeftergivligt rätt till de områden som Nöteborgsfreden 1323 utstakat, men vilka i praktiken varit stridiga och fungerat som svenskt territorium: trakterna kring axeln Savolax - norra Österbotten. Här tillägger Eirik Hornborg att Ivan III sannolikt med detta sitt utspel sökte strid med Sverige för att erövra Wiborg och därigenom - enligt numera välbekant recept - öppna vägen till södra Finland.

Krigsförberedelser i Wiborg

I Sverige-Finland och erkännerligen i Wiborg hade man redan länge haft klart för sig att fara hotade från öster. Man hade förstärkt Slottets och stadens befästningar, bl.a. under Erik Axelsson Tott, och fullbordad ringmuren. Manskaperrollerades. Ett av tecknen på annalkande storm var uppförandet av fästningen Ivangorod 1492 på motsatta stranden av Finska viken. 1493 började Ivan i europeiska länder som besatt militärt kunnande värva specialister till rysk tjänst, bl.a. från Italien.

År 1495 nåddes makthavarna i Stockholm av rykten om väldiga

Per Erik Floman

500 år sedan Wiborgska

Fakta och fabler om Posses bedrift

Anders, Andreas står det i almanackan, men datumet, den 30 november, har för oss finländare fått också en annan, speciell innebörd. Varje år minns vi att vinterkriget började den dagen. Även Wiborg anfölls den morgonen från luften. Men alla minns kanske inte att Wiborg också för 500 år sedan just den dagen utsattes för ett storangrepp på marken, vilket ledde till historien under namnet Wiborgska Smällen. "Smällen" sägs vara den mest kända medeltida krigshändelsen på våra breddgrader. Ändå vet man inte mycket om vad som hände. Detta beror på att det är tämligen svårt att skilja mellan fiktion och verklighet, för det har spunnits en ymnig flod av sägner och fantasier om detta ämne, utöver de samtida krönikorna.

moskovitiska rustningar. Riksförstämmandet Sten Sture hade dock att ta hänsyn till möjligheten att råka ut för ett tvåfrontskrig, eftersom hotet från danskarna på denna tid var en realitet. Han förmådde ändå sända 500 tyska legoknektar till Wiborgs försvar. Sture kom visserligen senare att ytterligare sända i väg en större undsättningsexpeditionsjövägen till Finland. Men den kom aldrig fram till Wiborg, utan skingrades i åländska och åboländska skärgårdsvatten, infrusen i isarna.

Biskop Magnus sände 40 svenner ur sina hustrupper och yttermera mobiliserades en stor del av det finländska frälset i trakten. I slottsgarnisonen fanns det ca 100 man och stadens borgarvård omfattade ca 300 man, varför man förmodar att Wiborgs försvarare inför det annalkande hotet var ungefär 1800-1900 till antalet. Detta ansågs vara tillfyllest för Slottets och murarnas bemanning. Till försvarsstyrkans befälhavare utsågs först Nils Erikson Gyllenstierna, som var slottshövding, men han insjuknade snart och ersattes av den frejdade krigsherren, riksrådet Knut Posse.

En i WN 1987 publicerad fantasibild, i avsaknad av helikopter, av Wiborg på 1550-talet. Originalen är ett postkort som finns på Sveriges Armémuseum. I sydöstra hörnet ses det runda Munktorner vid svartmunkeklostret (landsförsamlingens kyrka). Följande runda torn, längst t.h., är Andreastornet. Mellan dem det fyrkantiga Rådstornet, det enda som står kvar (på Klostergatan). Runda Tornet uppe i NO är ett artilleritorn till förstärkning av Karjaportstornet.

Knut Jönsson Posse

Man berättar att Knut Posse, som var av västgöta adel, vid denna tid var 50 år gammal. Om hans tidigare liv vet man intet. Men han hade tidigt, dvs. 24 år innan de händelser som nu beskrivs timade, utmärkt sig i unionskriget mot Kristian I. Slaget vid Brunkeberg i Stockholm slutade i svensk seger främst tack vare kommandanten Knut Posses insats, då han anförde 1 300 man i en avgörande stormning. Härvid sårades han av 4 armborstlod och dessutom ett yxhugg i huvudet. En verklig hårding! Till saken hör att Posse också hamnade i envig med självaste kung Kristian. Båda kombattanterna fick blesyrer. - Man kan säga att Posses seger innebar en räddning

för Sveriges självständighet.

Knut Posse hade så blivit upptäckt och uppskattad och år 1474 sändes han till Finland. Han residerade på fästningarna i Tavastehus, Nyslott och Kastelholm i olika represser. Och 1487 belägrade han Raseborg, varvid Lars Erikson Totts arvingar tvingades avstå borgen åt riksförstämmandet. - Från 1492 var Knut Posse en central person och förhandlare i det svenska rikets "ostpolitik". När han övertog befälet i Wiborg fick han som sin närmaste manseden duglige krigaren Hartwig Winholt med dennes legoknektar. Winholt hade i Riga lärt sig hur man bekämpar belägringar.

Här nedan skall redogöras för Posses bravader i samband med Wiborgs belägring år 1495. Innan vi lämnar hans personskildring må dock nämnas att han, tillsammans med Svante Nilsson Sture, efter avvärjningssegern i Wiborg var med om att ta hämnd på Ivan genom att frakta sig över Viken till Ivangorod, som de förstörde. - Knut Posse belönades för sina förtjänster med betydande förläningar, bland dem hela Ångermanland och Åland. Han av-

När Pamaus-Seura 1991 fyllde 100 år präglades denna medalj av Kauko Räsänen, föreställande Knut Posse vid den beryktade kitteln (Teperi).

en påvlig bulla samt Sturekrönikan) är hela 60 000 man! Forskarna har dock hållit för troligt att ett partiell tusen ligger närmare sanningen. Det var ingen rövarexpedition utan en väl förberedd operation mot Wiborg. Här var bl.a. försedd med kavalleri och belägringsartilleri, inklusive 7,5 meter långa, tunga kastmaskiner. Hornborg noterar att detta var den största arméstyrka som fram till år 1710 sänts mot vårt land. Men Wiborg var inte något lättköpt byte, där det låg omgivet av vattnen.

I oktober var staden dock kringränt. Angriparen gick in för sträng blockad och hård belägring. De belägrade gjorde utbrytningsförsök utan framgång, även sjöledes till holmarna i Wiborgska viken. Ett stort upplagt motanfall riktade försvararna mot Vatikivi fors, ett par kilometer från Juustilanjokis utlopp vid Lavola, där den ryska kniptångens armar förenades. Men det blev ett fiasko med massor av drunknade och stupade som pris. Den 13 oktober gjorde ryssarna ett stormningsförsök i stor skala. Det må här skildras med Knut Posses egna ord, sådana de löd i rapporten till Stockholm:

"Strax gjorde huvudhären sig till reds, som här för staden ligger, med otaligt många till fots med stegar, stavar och vasar, och så många till häst att där inget tal uppå, en stor halv mil omkring allan staden, och drogo till staden, svårliga stormande med svåra bössor och andra konstler, och mente sig strax hava fått staden. Och trängde de så svårliga till, att de voro med två ståndande baner fram om svartbrödraklostret utmed muren och sjön. Gud allsmäktiger med sin stora nåd gav till lycka, att de fingo döde män och såre över pass och droge än nu utav till deras läger igen. Strax voro avdragne östan till, kom en annan här och västan till och brände slottet med 400 hästar förutan fotgångare. När dem lyster nu att storma härnäst, då råde Gud allsmäktiger huru denna staden går. Men vi vilja göra det bästa, så länge vi förmå."

Stormningen - och "smällen"

Wiborgs befolkning fick under mer än två månaders belägring och beskjutning stå ut med allt värre försakelser. Framför allt var det trängsel, hunger och sjukdomar som drabbade de kringränta. Man har berättat att folket var förmligen förvildat avsvält, "manhadeså när ätit varandra upp".

Men den anfallande och belägrande parten hade nu märkt att de hade stora problem (samma som deras efterlevande kolleger skulle ha ju mera storoffensiven på Näset sommaren 1944 framskred): "Nachschub'en" blev alltmer problematisk, proviant- och ammunitionsleveranserna till den stora hären blev allt krångligare att genomföra. Nu nalkades dessutom vintern

med snöhinder för transporter och i fält, isar som omöjliggjorde sjöledes support och kölden, som hotadegöra boendet i tält och andra kvarter olidliga. Så man beslöt att gå till "the final assault", det slutliga storanfallet, och datum därför kom att bli den 30 november, under årets mörkaste tid. Det var ju enligt våra mått en bit in på december; novemberdatumet hänförde sig till den ortodoxa tideräkningen och var för övrigt inte många meter från detta torn. Vår alltid påpassliga reporter hade kunnat göra en alla tiders scoop, live, men han kom 440 år för sent till platsen för brottet.

I vintermörkret på eftermiddagen kulminerade de ursinniga attackerna mot murverket. Det var rök och brak och brand, men inget kanonunder eftersom ryssarna redan nalkades murkrönet, men det skrällde och tjöt av basunstötar och krigarskrin. Angriparna lyckades t.o.m. äntra Andreastornets övre del, där de segervisst planterade tre baner. Det talas om "ofantliga massor av fotfolk och ryttare" som anföll från tre håll. Murar och torn hade skadats av bombardernas stenar och vid Andreastornet stod det allra värst till. Stegar restes här mot murarna, som översållades av anfallande krigare. Uppe på krönet streds det man mot man och nu lyckades ryssarna redan få ned sina stegar på insidan av muren. Men då hände det... Eller, viskat på wiborgska som damen på operaföreställning: "Jetzt kommt die Stelle wo man stirbt"...

Knut Posse och hans folk hade på detta svagaste ställe, där de flesta anfallande höll till, samlat ihop beck och tjärtunnor vid foten muren. Nu rusade försvararna fram, rev ned stegarna och tände på tunnorna. Våldiga flammor och framför allt den svartaste rök svepte upp mot och kring fienden och Andreastornets mellantak antändes. Ryssarna rådde i total panik och störtade på flykt, efterlämnande tusentals stupade.

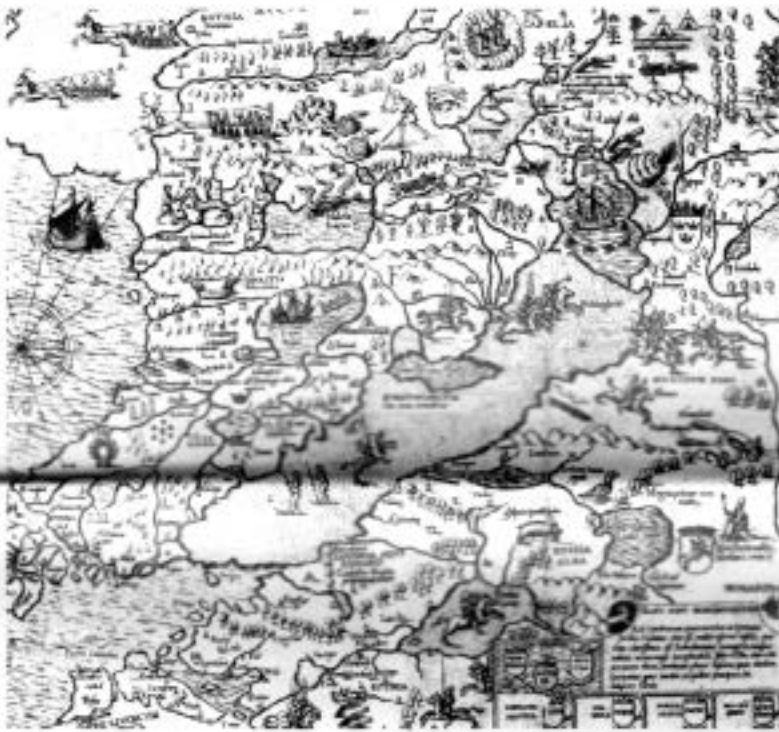
Den dagen, berättas det, hade molnen legat ovanligt lågt och det påstods att eldslågorna syntes "på himmelen" i form av ett brinnande Andreakors och att ryssarna tagit detta som ett varningstecken från sin Helige Andreas och förfärats därav!

Av stormningen blev alltså intet och de stackars inneslutna fick en smula andrum. Ryssarna tog sig till sin läger i kylan och brötsmåningom upp för att draga hem med oförrät-

Smällen!

tat värv dagarna före jul. Budet om Wiborgs och därmed rikets räddning nådde Åbo och Sten Sture mitt i julmässans Te Deum i Domkyrkan, och det väckte naturligtvis oerhörd lättnad och glädje. Man avtackade prompt heligheterna Erik och Olav och till och med St Andreas.

Fälttåget hade misslyckats. Moskovitengav uppkraven på Nöteborgsgränsernas efterlevnad, vilket betydde att de våra fick bo och leva i fred i Savolax och norra Österbotten för ett sekel framåt - dock inte i fred för allehanda rövarexpeditioner. En av dem gick ända fram till Hattula nära Tavastehus. De ryska förlusterna sågs ha rört sig om 9 000 till 16 000 man. Men en finsk rimkrönika som Teperi serverar menar att de våra bara miste två (!) man: "Näin pääsi kaupunki vapahaksi ei miehistään hukannut kuin kaksi."

Fragment ur Olaus Magnus Carta Marina av år 1539, den första antydning om en smäll: nära Wiborg-Viburgum ses Slottet och öster om det två kanonersamt ett torn som exploderar.

Att det överhuvudtaget har varit möjligt att rekonstruera händelserna år 1495 beror på bevarade skrifter, som den versifierade Sturekrönikan, Olaus Petris krönika, Knut Posses rapporter, biskopsbrev och ryska krönikor.

Nya versioner och fabuleringar

En hopplös strid hade förvandlats till fullständig triumf. Man sökte först övernaturliga förklaringar, såsom St Andreas mellankomst, och biskop Magnus menade för sin del "att det himmelska förvänt ryssarnas syn så att de såg mångfalt fler fiender än där fanns". Med reformationen kom sedan förmodligen ett behov av andra förklaringar än de helgonbaserade.

Observeras bör att samtida krönikor inte nämner vare sig trolleri eller smäll. Om det skriver Hornborg så här: "Ingen samtida eller någorlunda samtida källa omtalar över huvud någon smäll, varför icke heller en krutexplosion kan förutsättas. Hade en sådan inträffat, så hade den utan allt tvivel omnämnts. Olaus Petri, som skrev sin krönika 40-45 år efter Wiborgs belägring, vet intet om övernaturliga händelser; han säger endast, att Knut Posse lät antända det erövrade tornet. Olaus Petri, som skrev sin krönika 40-45 år efter Wiborgs belägring, vet intet om övernaturliga händelser; han säger endast, att Knut Posse lät antända det erövrade tornet. Olaus Petri, som skrev sin krönika 40-45 år efter Wiborgs belägring, vet intet om övernaturliga händelser; han säger endast, att Knut Posse lät antända det erövrade tornet."

Observeras bör att samtida krönikor inte nämner vare sig trolleri eller smäll. Om det skriver Hornborg så här: "Ingen samtida eller någorlunda samtida källa omtalar över huvud någon smäll, varför icke heller en krutexplosion kan förutsättas. Hade en sådan inträffat, så hade den utan allt tvivel omnämnts. Olaus Petri, som skrev sin krönika 40-45 år efter Wiborgs belägring, vet intet om övernaturliga händelser; han säger endast, att Knut Posse lät antända det erövrade tornet. Olaus Petri, som skrev sin krönika 40-45 år efter Wiborgs belägring, vet intet om övernaturliga händelser; han säger endast, att Knut Posse lät antända det erövrade tornet."

hand försvaret vid murarna, och hans blick var under burgunderhjälmens stålrand riktad mot de stormande ryssarna."

På Olaus Petris Magnum Carta Marina finns år 1531 inritat ett exploderande runt torn vid "Viburgum". Det där med "smällen" omnämns för första gången i skrift i Olavskronikan 1555. Man talar om en smäll som fördrev ryssarna med orden "despecu horrisono, Smellen vulgariter dicto" (endundrande håla, som allmänt kallades Smellen).

Så börjar man tala om "kitteln", omatt Knut Posse beredde en soppa på ormar, paddor, kvicksilver, lut och kalk, vilken antändes vid behov. En holländsk resenär beskrev i sin reseberättelse 1616 denna kittel som en sevärddhet i Wiborg och 1672 finns den avritad av en Elias Brenner! Peter den Store skall ha bortfört kitteln, som även av utlänningar kallades "helvetin kattila", till St Petersburg 1710 - och på den vägen är den.

Enligt en Olof Rudbeck skulle man bulta på kitteln med Tors hammaren för att få den att fungera. Hammaren spökar också i en annan fabel, där det heter att man dessutom skall slå en mänska och en bock i skallen med hammaren för att det skall smälla.

En version bland undrens säger att

folk". När fienden nalkas befäller fogden på stället folket att stoppa vax i öronen och uppsöka källare och gropar. Den hemiska smällen faller de belägrade fienderna till marken som slaktboskap, de svimmar så att invånarna kan plundra dem!

Vid sitt besök i Wiborg 1672 förevigade konstnären Elias Brenner "helveteskitteln". Teckningen finns på Kgl. Biblioteket i Stockholm. Bilden publicerades 1832 av K.A. Gottlund. - Tysken Engelbert Kämpfer säger 1683 att grytans diameter är så lång som hans arm och djupet hälften därav (Teperi).

Romaner och andra associationer

Den kände, wiborgska förläggaren, boktryckaren och journalisten Johannes Alfthan gav i exilen i Stockholm 1871 ut en roman *Wiborgska Smällen*. Fantastiska intriger blandas där med inslag av Kalevala- och nationalromantiskt brinnande rysshät. Detta bokverk finns inte översatt till finska, men pseudonymen Carl Blinks motsvarande bok *Lapparnas konung och Finlands ros* med Knut Posses släktingar i uppdiktade huvudroller har kommit ut i hela fyra finska upplagor.

En av de roligare kommentarerna till smällebegreppet är att det skulle ha funnits en tjänare vid namn Smällen på Slottet och att det var han som red till Stockholm för att få höga vederbörandes tillstånd för chefen Posse att rädda Wiborg med trollkonster. En annan version säger att det tvärtom var Knut Posse himself som gjorde ryttarfärden, men på djävulens häst.

I nyare tid har, enligt Jouko Teperi, Smällen figurerat i böcker såsom Santeri Ivalos föga lyckade roman *Viipurin pamaus* från 1911 och Aarno Karilas *Kumpujen yöstä*. Den populära Kaari Utrio tangerar i vår tid ämnat i *Viipurin kaunotar* och *Vuosisatojen Viipuri*. Farbror Zacharias Topelius berättar på sitt sätt om Smällen i *Boken om vårt land*, som torde ha utgetts 1875.

Viipurilainen Osakunta har i decennier i olika former firat och firar alltjämt Pamaus-minnet och Wiborgs finska handelsgille, grundat 1891 och fortfarande verksamt i Helsingfors, heter Teollisuuden ja Liikkeenharjoittajain Seura Pamaus r.y. Och så minns vi wiborgare det stiligaste hotellet Knut Posse i Karjalas hus vid Alexanders-Karjala-Mannerheimgatan.

I Runda Tornet målade Topi Vikstedt i samband med Ullbergs stora restaurering på 1920-talet även i Wiborgska Smällen bland sina fresker - synlig än i den dag som är.

Wiborgaren Samuel Dycander lär 1706 ha skrivit en doktorsavhandling, där han en passant talar om kitteln, dess bombastiska brygd och Knut Posse. Men 1740 skrev en i Paris studerad Antonius Bahde en avhandling om själva Smällen. Han kommer dock (med relationer till Posses efterlevande släktingar) till slutsatsen att Knut Posse var så duktig att några trollkonster inte behöves. Så sant som det är sagt, han borde bli hedersdoktor.

Vad lära vi härav?

När allt detta är sagt hoppas jag att Wiborgs Nyheter nog så belästa läsare ändå fått ett litet kunskapsstillskott. Mitt budskap är, att mitt i all denna röra av krig, elände, smällar, kittlar och sägner lyser för vår inre syn 500-årsminnet av en ödesmättad och ärorik händelse i Finlands historia, som gav Wiborg 215 år till att leva såsom tillhörig det svenska riket. Samtidigt och för samma tid stängdes porten till västerlandet för rysk expansion. Den händelsen kallas fortfarande Wiborgska Smällen.

Parken i Monrepos

På senare tid har man fått läsa om denna i sitt slag enastående parkanläggning i tidningarna. Dels har det handlat om ett akademiskt avhandlingsarbete, dels om en miniatyrmodell, dels om planerna på att försöka återställa parken i en skepnad som skulle påminna om glånsdagarna.

Modellen har byggts av studenterna vid Tekniska högskolan och föreställer parken sådan den var på 1800-talet. Storprojektet är ett bitvis återuppbygga parken förutsätter utom historiska studier och kunskaper också vidlyftiga träd- och landskapsvårdande åtgärder. Projektet är ett samarbete mellan Tekniska Högskolan i Villmanstrand och Leppaanpuutarha-alan oppilaitos-jämte motsvarande svenskspråkiga läroanstalt i Överby.

Den stiftelse som sysslar med restaureringen av Monrepos, inklusive byggnaderna, kör i hård motvind i sin brist på pengar. Det största problemet sägs vara att den ryska parten inte synes ha resurser att delta med just något annat än önskemål om hjälp, berättar en invigd.

Minorna och Säkkijärven polkka

Liksom det har skrivits många Lrafflande historier om Wiborgska Smällen, cirkulerar det talrika berättelser om hur Röda Arméns mineringar bekämpades med musik i samband med den finska offensiven i augusti 1941 och särskilt vid Wiborgs återerövring.

På redaktionens avdelning för explosiva angelägenheter har man bläddrat igenom temat Säkkijärven polkka och funnit att det mest vederhäftiga och detaljerade referatet finns i boken *Tuntematon sota*. Storn är så pass spännande att WN inte vill undanhålla sina läsare ett sammandrag av Martti Sinermas uppsats.

När IV Armékåren den 22 augusti 1941 gick till anfall, med Wiborgs återerövring som första etappmål, gick framryckningen extremt snabbt. Sovjettrupperna slog till reträtt, vilken naturligtvis även täcktes med mineringar. Våra trupper var redan i utkanten av Wiborg då en fatal minexplosion, som kostade fem officerare livet, inträffade vid det ena brofästet av Kuukauppi bro i Antrea; samtidigt sprängdes i Jääskis 20 km längre bort två brofästen i luften. I båda fallen hade fienden redan dragit sina färde, så man antog att minorna varit tidsinställda.

Då man hade skäl att vänta sig liknande explosioner och i synnerhet då det i Antrea varit endast ena brofästet som sprängts, beordrades 12. Pionjärbataljonens 2. kompani att skyndsammeliggen undersöka fallet noggrannare. Komp.chef var löjtnant Lauri Sutela (som senare skulle bli försvarsmaktens kommandör).

Sutela penetrerade på egen hand terrängen kring det hela brofästet i Antrea och hittade härvid en väl kamouflerad grop med 600 kg sprängämnen och en mystisk plåt-dosa, försedd med en mängd elledningar. Denna tingest desarmerades och sändes till Högkvarteret för granskning. Samma dag flög Kivisiltabrons båda fästen i luften och i Portinhoikka small minorna likaså.

Det blev fart på undersökningarna och även 14. Pionjärbataljonen kopplades på fallet. I Wiborg fann dess mannar den 30 augusti i Telehuset 500 kg trotyl utplacerade och underlät därför att ta huset i besittning. Följande dag totalförstördes det i en minexplosion. Åbo bro råkad ut för samma öde och nervositeten ökade, ty i den återerövrade staden fanns ännu många viktiga objekt, där minfaran var uppenbar.

Nu råkade det sig så att den finska armén i Somme-mottin lagt vantarna på en massa krigsbyte, bland det ett antal märkvärdiga väskor innehållande radiosändare, -mottagare och antennmaterial. Mottagaren var inställd på kanalerna 409-410, vilket lär ha varit Revels radios våglängd. Till saken hör en annan mystisk upptäckt. En pionjärkaptan Mattila hade i ett strandmagasin i Wiborg redan på erövringsdagen 29.8 hittat tre lådor, som han tog med sig, ty en

innehöll underliga batterier, i en fanns det någon slags radioapparat och i en tredje några stämgaflar.

Gururna i St Michel, Högkvarteret, löste gåtan med radiominorna enligt följande resonemang: Vid det objekt som skulle sprängas grävde man ned en detonator, försedd med en radiomottagare, vilken ställdes in på en viss frekvens. 30 cm under markytan placerades en antenn, medan sprängladdningen låg på 1/2 - 2 meters djup.

Nu blev det fart på motåtgärderna. Genom att förhöra krigsfångar som varit med om att gräva ned dylika grejor fick man tips och man började gräva 2 m djupa diken runt objekt. Där minering kunde misstänkas. Bland annat fann man under Vattentornet betydande laddningar och vid Juustila sluss över 4 ton sprängämnen.

Rundradions specialister hade i sin tur kommit med i leken och de förklarade att radiominorna fungerar så här: Man sände tre ljudsignaler av varierande höjd till minans mottagare, där tre stämgaflar då bragtes till vibrera. Efter ett tiotal sekunder blev vibrationerna så kraftiga att de till stämjärnen hörande trådspetsarna kom i beröring med en slinga av metalltråd, som omgav järnen. Därvid uppstod kortslutning, relän fungerade och kopplade på elströmmen från batterierna - och PANG sa minan! Men tändningen fungerade bara ifall ljudsignalerna kom i fyra vågor av en bestämd typ inom 15 sekunder. Dessutom fungerade radiomottagaren - för att spara batterierna - bara med några minuters mellanrum.

För att nu rubba dessa farliga ljudsignalers effekt började våra specialister med att på tre våglängder sända musik, i snabbt tempo och med stora tonvariationer. För detta valde man ut Säkkijärven polkka, senare även Saariston Sirkka. I början skedde detta från en sändarbuss, senare fick man två sändarstationer till samt stöd från Rundradion i Helsingfors.

Man hade räknat ut att ryssarnas batterier knappasträckt till förmåra än två månader, men polkan spelades för säkerhets skull nonstop ända till följande vår. För övrigt hittade man ännu ett tiotal odetonerade radiominor. Det fanns också dagboksanteckningar om att de våra, som lyssnade efter ljud på kritiska frekvenser, ofta uppfattade dylika ("de kunde låta som trumpetstötter"), men polkastörningarna gjorde att sprängningarna inte längre lyckades.

WNs expertis konstaterar nu att musik och ljudvågor använts i många krigiska syften. Tänk på gamla tiders martialiska, uppeggande marschmelodier i fält, eller varför inte på de aggressiva basunstöterna i Jeriko! Men i enviget mellan ryska och finska trubdeltuter i etern var det i alla fall salig Säkkijärven polkka som, lik sin föregångare Smällen, stod för en fin avvärjningsseger.

K. Posse

Andreas Diesen

En norsk familj i Wiborg

Chr.D. Diesens hem och företag

Det var en gång en norsk gut vid namn Chr.D. Diesen - min fader. Han var född i Hamar 1874, således för 120 år sedan. Han älskade skog och lyssnade gärna till berättelser om norrmän, som lämnat detskogfattiga Norge för att flytta till det tätt skogbevuxna Finland. Efter flera besök i Sverige och Finland beslöt han 1907 att tillsammans med några norska vänner grunda företaget Diesen Wood & Co Ltd. Dess målsättning var att idka trävarurörelse. Företaget ombildades 1908 till aktiebolag. Samtidigt flyttades verksamheten över till Finland, närmare bestämt Wiborg.

Då detta tilldrog sig var min fader 34 år gammal. Han var gift med Kathrine Lund, född 1882. Även hon var från Hamar och båda var besläktade med den s.k. Diesengården. Bröllopet stod 1902 i Hamar och de fick sedermera fem barn: Elin (f. 1903), Betzy (f. 1905), Andreas (f. 1906), Gudrun (f. 1907) och Eva (f. 1909). De fyra äldsta var födda i Oslo och Eva i Wiborg.

Överflyttningen till Finland kan sägas ha varit ett mycket djärvt beslut. Min fader kunde inte ens ett ord finska. Beslutet blev dock av livsavgörande och enorm betydelse för familjen och det grundade företaget.

Våra boplatser

Den första sommaren tillbragte vår familj i en sommarvilla på Kivikoski vid den vackra Saima kanal. På hösten 1908 flyttade vi in i en hyreslägenhet i huset Pelikan vid Alexandersgatan (Karjalagatan) i Wiborg. Därefter drog vi in i en moderniserad och förstorad bostad på Rääsiä och det skulle bli vårt hem i över 20 år.

Av hänsyn till barnens skolgång och de ofta mycket besvärliga resorna med häst eller bil mellan Rääsiä och Wiborg, hyrdes 1917 en bekväm bostad i staden i huset Eden vid Vasagatan 13. Skolgången var inte särdeles lätt för oss barn, som talade norska hemma. Övervakningen av barnen var också bristfällig, då min mor under flera år var allvarligt sjuk och min fader strängt upptagen av allt arbete. Vi hade emellertid mycket roligt också med många vänner, på barnbaler, utfärder, släd- och skidpartier etc.

Dengamla bondgården på Rääsiä blev en trevlig bostad för familjen ända till år 1931. Där uppfördes ett eget elektricitetsverk 1912. Det fanns stall för 20 hästar, ladugård för 100 kor, stor höns- och kalkongård samt en mycket stor trädgård. Förinspektör, chaufför och kuskar uppfördes tidsenliga bostäder. Jag tänker med välbehag på både vagns- och ridhästar, inklusive den ryska stäpphästen Baron och på våra bilar; 1914 inköptes den första, en 34 hästars Opel, följd 1920 av en Benz med 45 hkr och slutligen en Stutz med hela 108 hästkrafter 1927.

Bland granngårdarna till Rääsiä fanns Juustila, Runolinna, Lavola, Pietilä, Pälttari och Rapattila, Onnela icke att förglömma. Med åren blev umgänget med grannfamiljerna livligt. Jag glömmmer inte heller bankdirektör Rothes vackra parhästar och ridhästen Germanius. Som barn erbjöds vi som viktig motion både körning och ridning, och de bocksprång som Baron med stor skicklighet ställde till med, var för mig som ryttare nog så förargliga - i synnerhet om den hann smita sin väg och jag fick promenera hem.

Efter det att Pitkäranta, som jag senare återkommer till, kom med i bilden företogs mycket ofta resor dit. Vintertid reste man med nattåg till Sordavala och därifrån med häst och släde (hästbyte i Impilax) till Pitkäranta, vilket tog drygt fem timmar, till den vackra chefsbyggnaden "Alasavota". Sommar och höst gjordes resan ofta med bil. Från Wiborg via Sordavala till Pitkäranta var det 300 km rätt så dåliga vägar och den resan räckte vanligen åtta timmar. Hade man gäster ändrades resrutten ibland så att bilen kördes ombord på bogserbåten Pitkäranta i Lahdenpohja, varefter båten förde resenärerna via Valamo till Pitkäranta. Det var en stor resupplevelse.

Firman Diesen Wood & Co Ab

Företaget grundades som sagt 1907 i Oslo, ombildades 1908 till aktiebolag och flyttade hela sin verksamhet över till Finland och Wiborg. Aktiekapitalet uppgick till 400 000 dåtida mark, vilket i dagens mynt vore ca 7 000 000 mark. Bolagets första kontor låg i förstaden Hiekka. Det flyttades 1912 till Katrinegatan (senare Slotsgatan) 6 och överfördes 1929 till Pitkäranta.

Bolagets målsättning var att idka trävaruhandel. Den första konkreta åtgärden i detta syfte var att av godsägare Viktor Thesleff på Juustila gård hyra en tvåramig ångsåg jämte byggnader, belägna vid Juustila å nära Saima kanal. Avståndet till Wiborg var ca 18 km. - Följande åtgärd var att ställa upp ett hyvleri i Hiekka.

Efter en kort tid köptes sågen i Juustilajämte en del skogslägenheter samt egendomen Rääsiä, belägen väster om Saima kanal, 4 km från Juustila och 13 km från Wiborg. Rääsiä omfattade drygt 1 000 hektar. Även egendomen Temola vid landsvägen mellan Rättijärvi och Imatra inköptes. Temola såldes sedermera till Tornator och kom via detta bolag, vars dåtida chef var konsul Eugen Wolff, i Ensos ägo.

Till förvaltare för sågen i Juustila hade min fader utsett en till Finland tidigare inflyttad norrman, Karl Bruun, som var väl ägnad för uppdraget. Karl Bruun var lierad med släkten Wager (också norsk), som handlade med trävaror i Wiborg. En annan norrman som gjorde sig bemärkt var Einar Ramm-Schmidt,

som hade samarbetat med min fader i Oslo och följt efter honom till Wiborg 1911. Einar Ramm-Schmidt förblev en trogen medarbetare på ansvarsfull post under en lång följd av år.

Sågen i Juustila hade en årsproduktion om 7 000 stds. De sågade trävarorna skeppades med prämar längs Saima kanal till Wiborg och Trängsund, där omlastning i större fartyg ägde rum. Sågen hade gett god avkastning. Dock visade det sig svårt att skaffa tillräckliga mängder sågstock av god kvalitet och inom rimliga transportavstånd. Vid de årliga kronoskogsauktionerna t.ex. stod kampen hård om virket och bl.a. den gutzeitska chefen Gullichsen lät vid flera tillfällen sin vrede gå ut över den nykomne konkurrenten.

Arkitekt Uno Ullbergs målning av fabrikskomplexet på Nurmisaari sett från Pitkäranta (1921).

Flyttning till Ladogatrakten

För att skapa bättre framtidsutsikter, fattade min fader med sin styrelse år 1914 det djärva beslutet att flytta över bolagets verksamhet till de skogrika trakterna norr och öster om Ladoga. Beslutet påverkades positivt av möjligheterna att exploatera skogi Karelen på den ryska sidan om gränsen och att utnyttja de goda flottningslederna till Ladoga. Min fader hade genom upprepade resor med tåg, bil och hästsläde inhämtat personlig kännedom om östra Finland och besökt Joensuu, Sordavala, Ilomants, Suojärvi, Laskelä, Impilax, Pitkäranta och Salmi. Vägarna var mestadels eländiga och att bilen, en 34 hästars Opel av modell 1914, klarade strapatserna var ett under. Byte och lappning av bilringarna förekom ideligen. En gång brast bakaxeln i brant uppförbacke och bilen rullade i diket. Att bil överhuvudtaget användes berodde bl.a. på att det inte existerade järnvägsförbindelse mellan Sordavala och Pitkäranta/Salmi.

En annan intressant resa företog min fader med häst och släde från Suojärvi till Tulemajärvi nedlagda järnbruk på den ryska sidan om gränsen. Den gången fick jag som tioår-

ing följa med. De fina täta skogarna, själva Tulemajärvi och den vackra chefsbostaden Tulemahovi, som beboddes av bruksdisponenten Lundgren, efterlämnade djupa intryck. Djupast inristade sig i minnet dock Pitkäranta med sin säregna natur och underbara utsikt över Ladoga.

De första konkreta åtgärderna för överflyttningen österut var att 1914 lägga ned verksamheten i Juustila och inköpa Ladoga Trävaru Ab. Detta för planerna så välbelägna företag hade tillsammans med den rikssvenske affärsmannen R. Bergström låtit bygga Kotkaniemi såg på ön Lunkula utanför Salmi, nära Tulemajokis utlopp i Ladoga och nära den dåvarande ryska gränsen. Sågen hade en årskapacitet om ca 3 000 stds.

om Ladoga. Med tanke på virkesanvändningens betydelse inköptes Tulemajärvi järnbruk jämte skogar på den ryska sidan om gränsen. Tulemajärvilågnära Salmi och hade förbindelse med Ladoga genom Tulemajoki. Vidare avtalades med den ryska staten om koncession för byggande av en smalspårig järnväg mellan Onega och Ladoga.

Enligt den upplagda strategin skulle de stora, outnyttjade skogarna i Karelen på ryska sidan bli tillgängliga på rimliga, t.o.m. mycket fördelaktiga villkor. Tyvärr förändrades och försämrades läget dock genom att Finland 1917 fick en fast gräns mot Ryssland. Negativt var också att båttrafiken från Ladoga via Neva till Finska viken stryptes, vilket var besvärande och dyrt för orter utan järnvägsförbindelse såsom Pitkäranta (fram till 1934). Den förändrade situationen hindrade dock inte att överflyttningen från Wiborg och Juustila till Pitkäranta verkställdes.

De första åtgärderna i Pitkäranta var att sätta i gång masugnen i Ristiöja och anriktningsverket. Tackjärn tillverkades under åren 1918-1921. På grund av malmens kvalitet och struktur lönade sig tillverkningen dåligt och den lades ned 1921. Det är dock historiskt intressant att gruvdrift i Pitkäranta pågått i flera skeden från början av 1800-talet och att gruvorna där under åren 1880-1904 gav malm för tillverkning av 15 000 ton tackjärn, 3 000 ton koppar, 11 ton silver och 213 ton tenn! I Pitkäranta fanns också ett nedlagt glasbruk, vars verksamhet inte hade varit helt obetydlig. Bl.a. tillverkades år 1896 icke mindre än 9 900 000 flaskor.

Antalet anställda i Pitkäranta var vid slutet av 1800-talet betydligt över 500. Det kan även vara av intresse att nämna, att elektrifieringen av Pitkäranta samhälle påbörjades redan 1885. Elektricitet erhöles från forsarna Uuksu, Kivenkulma och Juka, som byggts ut för enligt vårt synsätt anspråklösa 7/800 kW. Högspänningsledningen på 8 750 volt var 10 km lång och torde ha varit den första i sitt slag i Finland.

Affärsstrategin

Vid utformningen av planerna för de nya anläggningarna i Pitkäranta var min fader, som utan överdrift torde kunna betecknas som en ovanligt energisk och drivande kraft, och hans medhjälpare, bland vilka särskilt den norske ingenjören Olaf Glöersen bör nämnas, helt inställda på att utnyttja teknikens sista vinningar och att få fram högklassiga produkter av det fina råmaterial, som de talldominerade skogarna erbjöd. Skogschef var forstmästare Wm. Johansson och bland andra medhjälpare kan nämnas Rickhard Bergström, Simon Nape, A. Oreschnikoff (Oivala) och Gr. Lisitzin.

Det slutliga beslutet var att på ön Nurmisaari (tidigare Pusunsaari) uppföra

- ett modernt sågverk med sex ramar - sågningsskapacitet ca 24 000 stds sågade trävaror per år,
- en ångtork enligt Bolinders system för en väsentlig del av trävaruproduktionen,
- en cellulosaafabrik för tillverkning av 20 000 ton blekt eller halvblekt sulfatcellulosa per år,
- ett elektricitetsverk med ångturbin av Walmsleys fabrik och högspänningsledning till de i Uuksu och Juka uppställda vattenturbinerna om ca 2 500 kW,
- stora, täckta lagerutrymmen, och bostäder för tjänstemän och arbetare.

Vidare beslöt man bygga en utskleppningshamn med lagerbyggnader i Björkö mellan Wiborg och Leningrad.

Uppförandet av fabriksbyggnaderna anförtröddes främst Skånska Cementgjuteriet Ab under ledning av ingenjör Eric Widholm. Arbetet pågick under åren 1918-1922. Såsom arkitekt för fabriken och bostadsplaneringen anlätades den kände arkitekten Uno Ullberg från Wiborg, medan prof. Otto I. Meurman stod för stadsplaneringen i Pitkäranta, vilket inverkade fördelaktigt på samhällsbilden. Fabriksmärket DW ritades av Uno Ullberg.

Skogar, forsar, sågar och bruk

Genom dessa transaktioner kom Diesen Wood Co. Ab och dess dotterbolag Pitkäranta Oy i besittning av ca 32 000 ha skog, flera forsar och även ett mindre sågverk i Litsma, allt beläget på den finska sidan öster

För cellulosafabriken valdes sulfatmetoden, då denna metod var lämpad för användning av inte enbart gran (såsom sulfatmetoden) utan även tall och sågavfall. På inrådan av ingenjör Olaf Glöersen, som anställdes som teknisk ledare efter att tidigare ha arbetat vid Ensos sulfatcellulosafabrik i Kotka, kompletterades cellulosafabriken med ett blekeri för att möjliggöra framställningen av blekt sulfatcellulosa - den gången en världsnöhet. Biprodukterna, såsom träsprit, terpentin, flytande harts m.m., togs till vara. Cellulosan skeppades med anlitande av samma transportmedel och vägar som för trävarorna. Järnväg fick Pitkäranta som sagt först 1934.

Finansieringsproblemen hopar sig

År 1924 värderades Diesen Wood Co. Ab:s och Pitkäranta Oy:s anläggningar och skogar till \$10 000 000 enligt dåtida kurs. Finansieringen hade främst skett med norska kronor, konverterade till finska mark. Då den finska marken redan under Finlands första självständighetsår visade svaghetstecken, önskade min fader återbetala de norska kronskulderna för att undvika kursförändringar. Kansallis-Osake-Pankkis ledning med J.K. Paasikivi i spetsen vidhöll emellertid såsom sin åsikt, att den finska marken skulle förbli stark i förhållande till den norska kronan. Så skedde dock inte och de slutliga kursförändringarna blev stora. Världskrisen 1929 förvärrade ytterligare situationen och bolagets ställning blev prekär. År 1931 övertog Kansallis-Osake-Pankki hela aktiestocken, vilket främst gick ut över huvudaktieägaren, min fader.

Chr. D. Diesen hade ett socialt sinnelag och var starkt medveten om sitt företags betydelse för ortsbefolkningen. Därom vittnar bl.a. följande citat ur ortstidningen 1930:

"Yhtiön toiminnasta riippuvaisia ihmisiä oli noin 5.000 eli mm. koko Pitkäranta, mistä kerrottiin joulutuneen ukon mukous: 'Auta Jumala Tiiseniä, jotta Tiisen auttaa meitä, sillä kun Tiisen voi hyvin, niin silloin meilläkin on hyvä olla'."

Det ödesdigra året 1931 kom ortsbarnas tankar till uttryck med följande ord, den 10 februari 1931, vid 10-årsjubileet:

"Kiitollisena siitä suuresta uhratuvaaisuudesta ja kauaskantoisesta työstä jota Te konsuli Diesen olette tehneet paikkakunnallamme yksityisyritteliäisyyden hyväksi, tahdomme allekirjoittaneet julkituoda kunnioitukseemme ja onnittelumme tärkeällisen toimintanne ja yritteliäisyytenne täyttäessä 10 vuotta. Ottakaa vastaan tämä muisto paikkakuntalainneen kiitollisuudesta siitä yhteistyöstä ja ymmärtämyksestä, jota olemme saaneet osaksemme Teidän puoleltanne."

Till slut må nämnas att Diesen Wood Co. Ab i storleksordning av industriföretagen i Finland 1927 var det åttonde, med en bruttoomsättning om 95,8 Mmk (dåtida mynt) och över 3 000 anställda.

Chr. D. Diesen flyttade 1931 till Helsingfors och bosatte sig vid Bulevarden 1. Det lyckades honom att få överta generalagenturen för det engelska försäkringsbolaget Commercial Union Assurance Co. Denna agentur innehade han till år 1953. Trots bristande kunskap i finska arbetade han upp en stor avbrotsförsäkringsportfölj. - Han dog år 1957.

Gäller det blommor kontakta oss

LISA WARD

Södra kajen 14
00130 Helsingfors

Villabebyggelsen och -kulturen kring Wiborg

Det från oss fråntagna Karelens inklusive Wiborg har under de senaste åren varit föremål för en allt livligare forskningsverksamhet syftande till att för eftervärlden bevara kunskapen om den miljö, den befolkning, det samhälle och den kultur som var och kommer att förbli en del av vårt lands identitet. Villabebyggelsen kring Wiborg och de därtill anslutna sociala och kulturella dragen är dock ett tema som tillvidare inte dragit till sig tillräcklig uppmärksamhet.

Faktum är, att villabebyggelsen kring Wiborg har mycket äldre och mera mångförgrenade anor än den vida kända motsvarande i Terijokitrakten, som visserligen karakteriserades av speciella exotiska drag med återklang i konst och litteratur. Wiborgstraktens villakultur kan anses ha sin upprinnelse i Gamla Finlands herrgårdsbebyggelse. Som en följd av att sydöstra Finland införlivades med Ryssland efter det Stora Nordiska kriget (1741) kom också här att grundas allt talrikare donationsgods. Adeln och andra privilegierade erhöill t.o.m. storalantegendomar för sina tjänster i rikets spets och här uppfördes med tiden ståtliga herrgårdsbyggnader för ägarnas eller förvaltarnas behov. Även städernas borgare och övriga ofrälse tilläts med tiden skaffa sig lantegendomar. En tredje gammal typ av högre ståndsfastigheter utgjordes av de s.k. arrendegodsen, som grundades på kronans mark och förlänades tidsbundet åt personer som stod i gunst hos härskaren.

Med tiden uppkom det i wiborgstrakten sålunda bortåt 100 herrgårdar med ovanbeskriven bakgrund. Av dessa låg nära hälften invid vattendrag. Speciellt vid dessa strandnära herrgårdar utvecklades småningom ett ståtligt sällskapsliv, som fordrade särskilda bostadsutrymmen för den stora skaran av släktingar och bekanta som sommartid besökte godsägarfamiljerna. Man byggde således ett slags "lusthus", sommarvisten eller villor för dessa gäster. Vid denna tid var man inspirerad av en rousseau'ansk dyrkan av lantlivet och naturen, varom den ryska litteraturen ger oss talrika exempel. Denna romantiska böjelse spred sig även till de lägre sociala skikten i takt med förkovran i det allmänna väståndet och då man fick mera tid för olika friluftssintressen. Vidare medförde byggandet av Saima kanal att ett flertal av de här verksamma ingenjörerna skaffade sig villatomter invid kanalens natursköna stränder. Allt detta ledde till att en ganska omfattande villabebyggelse uppkom kring Wiborg redan vid slutet av senaste sekel.

Huvudparten av de egentliga villorna (således undantagna dem som var byggda i anslutning till herrgårdarna) var dock till en början både byggda och uthyrda av affärsmän i Wiborg eller andra i trakten fast bosatta som på detta sätt kunde göra sig en viss förtjänst. Hyresgästerna kom i stor utsträckning från St Petersburg, men även längre ifrån. Sammanlagt fanns det vid denna tidpunkt (slutet av 1800-talet) omkring 200

Vidstående skiss är avsedd att illustrera några drag av den under arbete varande studien över villabebyggelsen och -kulturen i Wiborgs omgivning. Om det bland läsarna finns personer som kunde bidra, men inte tidigare gjort det, med uppgifter som berör villorna kring Wiborg, vore det synnerligen välkommet. Även smärre notiser om villorna, deras ägare och beboare, arkitektur samt om villalivet och liknande tas emot med tacksamhet, detta gäller naturligtvis även fotografier för kopiering. Alla som bidragit med material kommer att noteras i den planerade publikationen. Adressen är Brändö parkväg 42 B, 00570 Helsingfors. Tel.: 90-68 48 254.

Stig Jaatinen

villor av denna typ, medan sådana som ägdes av villaborna själva var blott ca 25. Bland villaborna, liksom bland godsägarna, fanns det många olika nationaliteter, bl.a. diplomater och höga tjänstemän, vilket allt bidrog till att berika den kulturella atmosfären på ett sätt som var helt enastående för resten av Finland. Exempelvis hyrde år 1887 generalguvernören för Finland Feodor L. Heiden och Rysslands utrikesminister Nikolaj Giers sommarvillor i Wiborgs närhet.

Redan kringsekelskiftet, men särskilt efter det att Finland blivit självständigt skedde en snabb expansion av villabebyggelsen, samtidigt som den i socialt avseende fick en allt mångsidigare bakgrund. Wiborgarna, både affärsmän, tjänstemän, men också "vanligt folk", skaffade sig egna villor eller hyrde sådana i allt större utsträckning (också rum i bondefamiljernas hus). Vid sidan härav fanns ett betydande inslag av "emigrantrissar" samt familjer från andra länder som sökt sig till Wiborg i samband med den expanderande trävaruhandeln och träförädlingsindustrin.

Jämsides med denna utveckling blev villorna till sin arkitektur och sitt utseende anspråkslösa, de tidigare stora parkerna med sina lusthus fick med tiden förfalla. I stället kom drag som hade att göra med ett aktivt friluftsliv: båtbyggor, simhus, tennisplaner och små köksträdgårdar.

Under tiderna efter första världskriget spred sig villorna särskilt till

kusterna av Wiborgska viken, både till den östra sidan med bl.a. Lihaniemi och Samola, liksom även till den västra sidan med bl.a. Keisniemi, halvön och Piispansari. Sammanlagt torde här ha funnits omkring 250 villor. Även stränderna norr om stadens som Papula och Suomenvenenpohja ända till Rättijärvi samt det nordöstra insjöområdet mot Tali fick en alltmera tätande sommarbebyggelse. Utvecklingen av snabba förbindelser med staden var en förutsättning för denna nya typ av boende. Wiborgska viken trafikerades av talrika ångbåtar och denna trafik höll i sig ända fram till Vinterkriget början. Villabornas trafikbehov gynnades av att Trängsund och också längre bort belägna trakter krävde täta förbindelser med staden. Det dåtida landsvägsnätet var relativt bristfälligt och privatbilismen låg ännu i sin linda.

Villakulturen sådan den framväxte efter sekelskiftet hade en annan struktur än dagens weekendstugeliv. Skolornas sommarlov varade i helre månader och på så sätt kunde familjerna inrätta sig till en långsamtmanhängande tillvaro på landet. Man var inställd på mångsidiga aktiviteter både för rekreation och sällskapsliv. Därtill anlade man för sin självförsörjning ofta nogen storträdgård. Familjefädran pendlade dagligen till sina arbetsplatser i Wiborg, dit även husmödrarna gjorde åtminstone en provianteringsfärd i veckan. Stadslökalen låg mörk och tyst hela sommaren.

Tore Modeen

Behmska flickskolan

Både gossar och flickor undervisades på tyska i Wiborg fram till 1840-talet. Det statliga gymnasiet försvenskades i början av 1840-talet, fastän ryskan (några år framåt) skulle användas vid undervisningen i vissa ämnen med anknytning till samhällslivet: geografi, historia och statistik (dvs. statslära). I den 1788 grundade "Demosiellenschule", senare omdöpt till "Töchterschule", kvarstod emellertid tyskan som undervisningsspråk ända till slutet av 1850-talet (enligt C.G. Aminoff 1983).

I sin förträffliga lilla bok *Die Wiborger Deutschen* (1993) beskriver Robert Schweizer bl.a. skolförhållandena i Wiborg och berättar att det grundades olika privata tyska skolor i staden i mitten av 1800-talet, för att tillfredsställa behovet av tysk undervisning. I Wiborg verkade sålunda en tid i detta syfte tysken Karl Gottlieb Behm (1823-1875), som studerat i Dorpat och Petersburg. Hans änka Ida Behm fortsatte att leda en "Töchterschule", vanligen kallad Behmska skolan, som också hade ett internat och som åtnjöt ett gott rykte även utanför Wiborg. Skolan verkade ända in på 1890-talet.

Bland andra den kända målariinnan Venny Soldan-Brofeldt (född 1863 och gift med Juhani Aho) var elev i Behmska skolan. Till denna skola sändes även tre systrar Kolström, döttrar till vice häradshövdingen Mathias Emanuel (Manne) Kolström (bördig från Muonionniska) och hans maka Adèle Roering (från Kuopio). Döttrarna växte upp utanför Kuopio. Manne Kolström drev till sammans med fir-

Elever vid Behmska skolan kring 1877. Stående fr.v.: Sigrid Witikka, Thora Gripenberg (gift Kyander), okänd. Sittande fr.v.: Lillie Lorentz (gift Starckjohann), Evi Thuneberg, Charlotta Kolström (gift Modeen), Mimmi Seseman (gift Pingoud).

man Wahl i Wiborg ett sågverk i Suovu på Kallavesis västra strand. Han hade även hem i Kuopio och i Maninga, där han ägde ett litet jordbruk. När döttrarna skulle börja skolan hade Kuopio ingen lämplig att erbjuda. Kuopio svenska samskola, där Manne Kolströms blivande svärson skulle komma att verka som lärare, startade först år 1875. Därför sändes de tre döttrarna till skola i Wiborg. Den ende sonen skickades ända till Helsingfors, där han under några år (han dog tidigt) gick i privata Böökska lyceet.

Den generöse fadern offrade mycket på sina barns utbildning. Schweiziska hemläraor hade undervisat döttrarna som små. Den mellersta dottern fick rent av vistas ett år i Schweiz för språkstudier och blev sedermera lärarinna i tyska och franska i Helsingfors. Den yngsta dottern Anni (född 1870) kompletterade sin skolgång med merkantila studier vid Brahestads borgare- och handelsskola och språkstudier i England.

Den äldsta dottern Charlotta (Lotty), född 1862, gifte sig med

Maximilian Modeen, officer vid Kuopio skarpskyttebataljon och matematiklärare. Förutom under sin tid som elev vid Behmska skolan kom hon senare i livet att vistas ett par år i Wiborg, där hennes man startade en svensk samskola (se C.G. Aminoffs artikel i Wiborgs Nyheter 1986).

Fotografiet här invid visar Lotty Kolström som ung flicka i kretsen av några klasskamrater vid Behmska skolan i Wiborg. Fotot kan tänkas vara taget ungefär 1877, när Lotty var femton år gammal.

Jag har hemma en samling små kort med guldsnitt (tillsammans bildande ett minnesalbum) med text på tyska och med tysk stil, prydda med bokmärken. Korten har tillhört den mellersta system Helmi Kolström (född 1865, gift Vernier). Det framgår av kortens text att det är fråga om skolkamrater, alltså från Behmska skolan. Korten är alla daterade 1875. Följande namn har jag kunnat tyda: Anna Ahnger, Sophie Berg, Elisa Cook, Olga Eberlein, A. Elfström, Alfhild Frei, Hermine Frisk, Lisette Hüttlinger, F. Löfgren, Lascha Masl, Sophie Rothe, Maria Rumkin, Adele Ruotzi, Julia Seelchokoff, Alice Weissenberg. Vissa kort har text på svenska, vilket kanske tyder på att de inte var klasskamrater utan endast väninnor: Ida Hallonblad, Elsa Schneevoigt. I samlingen förekommer ännu namnen Adèle, Toni, Karin, Hanna S. och några initialer.

Thomas Thesleff

Wiborgsfamiljen Thesleff -

400 år i Finland

Anteckningar kring Wiborg i Östersjöperspektiv

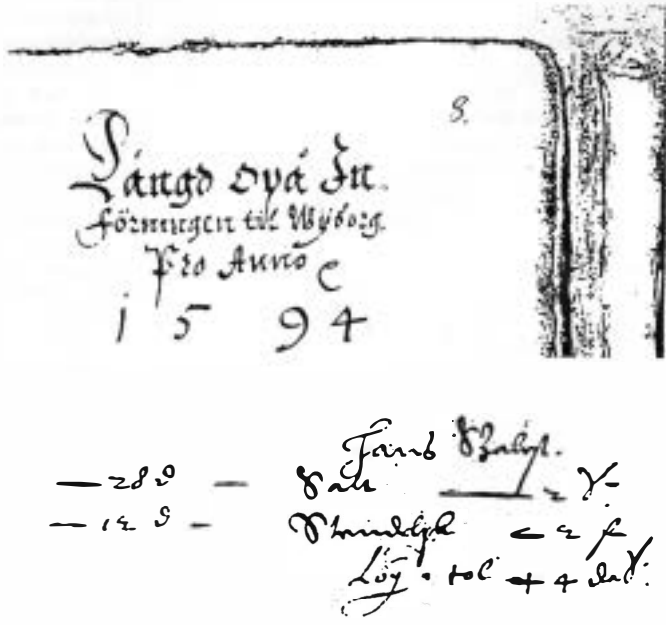
Om sagornas Vineta och Valdemar Atterdag

De flesta av oss har väl haft förmånen att läsa Selma Lagerlöfs underbara bok om Nils Holgerssons resor genom Sverige. Vi har kanske fascinerats av den trolskastämningen i de sagolika berättelser där Nils Holgersson besöker olikaplatser och kommer till tals med välnader från det förflutna. Speciellt en av berättelserna har fascinerat mig personligen: Jag kan inte glömma känslan av "Sehnsucht" när jag läste om staden Vineta.

Den berättelsen hör egentligen inte hit, men för dem som inte känner till historien må den rekapituleras i korta drag. Vineta föreställdes vara en gammal medeltida handelsstad vars borgare lyckades tillskansa sig omätliga rikedomar genom handel och köpenskap. Desamlade enorma rikedomar och deras högmod kände till slut inga gränser. Stadens invånare blev följaktligen snikna och makthetslyster som berättelsen snart uppstår sig över. Invånarnas leverne blev till slut så olidligt att vår Herre inte längre kunde se genom fingrarna utan dömde staden till undergång och evig osalighet: Staden uppslukades av havet men fick återuppstå i all sin prakt en natt, en gång vart hundra år och kunde då lösas ur sin förtrollning om någon utomstående kom in i staden och köpte en enda liten sak av köpmännen där. Blev det inte affär sjönk staden tillbaka i havet igen för att återuppstå hundra år senare på nytt för en natt.

Nu ville det sig inte bättre än att Nils Holgersson gick och spankulerade på stranden och hittade ett litet ärgigt kopparmynt i sanden som han emellertid försmäddade, då han tyckte att det inte var värt mödan att bli upplockat. Efter en stund märkte han att han inte längre gick på en öde strand, utan att han passerat genom magnifika stadsportar in i en stad, som lyste av välmåga och makt. Invånarna verkade förvånansvärt fjära och oåtkomliga fastän de alla försökte komma i kontakt med Nils. Man bjöd ut de dyraste tyger, lockade med de mest makalösa silverarbeten och exotiska kryddor och till slut förstod Nils att man med alla medel förtvivlat försökte sälja honom något. Då han själv var luspank kunde han ju inte köpa något, men kom efter en stund att tänka på den lilla kopparslantens påstranden. Tänk om han skulle kunna köpa något för den! Han rusade ut ur staden snarjrd av armarsom förtvivlat försökte hålla honom kvar och fann stranden där slanten borde ha legat. Den stod emellertid inte att finna och Nils kunde inte annat än hjälplöst åse hur staden i nästa ögonblick sjönk tillbaka i havet med sina hemligheter och sin förbannelse.

För att komplettera det visuella intrycket av hur staden såg ut, är det väl bäst att tänka på den berömda tavlan "Valdemar Atterdag brandskattar Visby", ni vet. Där ser man i romantiserad form hur de rovgiriga danska knektarna plundrar de krosade gutarna i deras hemstad. Bilden ger emellertid en ganska bra kuliss också till det följande.

De första beläggen på Hans Thesleffs verksamhet i Wiborg i fogderäkenskaperna från 1594. På sidan 10 berättas det den 27 maj om skeppning "In från Lübeck" med Skep. Casper Old(enburg) och på nästa folie finns HT:s namnteckning och notis om 28 daler, 2 tunnor och 12 d, 2 packar tyg från Stendel i Preussen "Lepster" i tol (toll) + 4 daler.

"Uralt, echt oder...?"

Hösten 1993 firade en av de gamla wiborgssläkterna fyrahundraårsjubileet av släktens första med säkerhet kända anfaders ankomst till Wiborg. Man har nämligen kunnat fastslå att Hans Thesleff för första gången den 27 maj 1594 dök upp i Wiborgs stads fogderäkenskaper med varor som han tagit med sig över havet. Där noteras det att Hans Thesleff med skepparen Casper Oldenburg från Lübeck infört två tunnor salt och två packar tyg av stendelsk (från Stendel i Brandenburg) sort, som löper i tol 4 daler. Samma år den 20 juni för han in ett tjugotal artiklar efter att den 6 juni ha utfört till Lübeck tjära, kohud och smör.

Affärerna kom snabbt i gång och i oktober samma år benämns han redan som "lübsk köpsven". I utförningsregistret av 1595 skrevs han för första gången "Hans Thesleff", men i olika mantals- o.a. register varierar stavningen mycket, Teslev, Tesleffe, Desleffe, och själv skrev han sig en gång Thesselef (1601). Det var nog inte underligt, för på den tiden skrev man vad man hörde och det fanns inget normativt rättstavningsbruk, allra minst vad gällde namnskicket. Dessutom kan noteras att den Thesleffska rättstavningsformen är svår, det har senkomna ättlingar upphörliga gånger nogsamt fått erfara i det dagliga livet.

Dokumentet i anslutning till Hans Thesleffs etablering i Wiborg har spårats av min far Holger i Finlands Riksarkiv och de har möjliggjort en tidigareläggning av familjens ankomst till Wiborg med åtminstone ett år jämfört med vad Wilhelm Thesleff i sin år 1925 utgivna bok *Släkten Thesleff* har gett vid handen.

Varifrån kom då denne Hans Thesleff? Det är förvisso helt möjligt att han besökt Wiborg tidigare, kanske redan 1593, lagom till stadens 300-årsjubileum, eller kanske ännu tidigare och då mera inkog-

nito, det vet vi inte. Att han formligen "dök upp" 1594 visar däremot den myckenhet av anteckningar om hans närvaro från det året och följande. Och att han kom över havet är också klart, den treudd som han hade i sitt sigill föranleder oss att tro att han dessutom kanske hade ett speciellt förhållande till havet...

Från och med 1594 var han i alla fall etablerad i Wiborg som en troligen relativt ung och välbärgad handelsman med affärer uteslutande på Lübeck. Att han kom närmast från Lübeck kan numera också betecknas som ganska klart. Staden var det mäktiga Hansaförbundets högberg sedan 1100-talet och nu på slutet av 1500-talet fortsatte köpmännen att odla kontakter med de lukrativa marknaderna i Karelén, där utförelsen handlade om tjära, honung, pälsverk samt smör och införseln om tyger, kryddor, salt och lyxvaror. Inom familjen cirkulerade längerykten om att han skulle ha kommit från Skottland, anor som säkert tilltalade de mer romantiskt sinnade familjemedlemmarna. Men den omutliga forskningen har gett vid handen att dessa rykten kan bero på att Hans kan ha haft något att göra med förstaden Schottland i Danzig. Också Rostock har nämnts som hemort på grund av att man funnit en borgare Andreas Tezlevius därstädes ca hundra år tidigare, men också det antagandet har vederlagts.

Hans Thesleff blev mycket snart naturaliserad och upptagen i den innersta wiborgska societeten genom sitt äktenskap år 1600 med Katarina Strählman, dotter till borgmästaren i staden Henrik Strählman (Katarinas morfar var biskopen Paulus Juusten, som var känd i lutherska kretsar kring Östersjön och som tagit sitt namn av Juustila gård, vilken sedermera - 1752 - kom i familjen Thesleffs ägo). Därmed blev släkten finsk, med tyska som hemspråk. Alltså vart Hans "uralt" - "aber leider nicht echt", kunde man kanske tillägga!

Bara några spår på en dammig hylla...

Hans Thesleffs egen bakgrund vet vi i dag faktiskt inte med säkerhet någonting om, annat än det man på logisk och filologisk grund kan sluta sig till. Några fortsatta kontakter med den gamla hembygden är svåra att spåra och om inte förr så senast under 30-åriga kriget måste dessa ha upphört (för barnens del), ty befolkningsförlusterna just i Thesleffarnas tänkbara hemtrakter steg till 60-70 % under perioden 1618-1648. Det är att märka att staden Stettin klarade sig förunderligt bra, men att den utanför anförda orterna Golnow och Treptow (den senare en av de första städerna som svenskarna erövrade 1630) låg inom de mest hemsökta områdena av Pommern.

När det gäller att spåra Hans Thesleffs rötter börjar emellertid ett spännande detektivarbete. Det för oss via nyöppnade tyska arkiv i Vorpommern långt tillbaka i tiden och låter oss ana ett rikhaltigt förflutet i Östersjöbäckenet.

I ett tidigare nummer av Wiborgs Nyheter har frågan om hanseaternas utbredning i Östersjön berörts och vi torde alla vara bekanta med huvuddragen av deras historia. Nu konfronteras vi med en släkt varslivsöde för oss tillbaka ett par hundra år till tiden och ger oss en glimt av hur den värld såg ut, som kom att bidra till utformningen av Wiborgsborgarkultur.

Här dyker i själva verket ett annerlunda Vineta upp, den konkreta kontakten med en förntid som hittills varit effektivt stängd för oss. Det sjunker måhända inte tillbaka lika regelmässigt som staden, men får stå för det förflutna som emellanåt dyker upp med budskap från längesedan svunna dar, och om vi bara har vett att hålla i vår *kopparspeng* får vi kanske ut något av dess budskap, vars innehåll fortfarande i dag bidrar till kunskapen om vårt kulturarv.

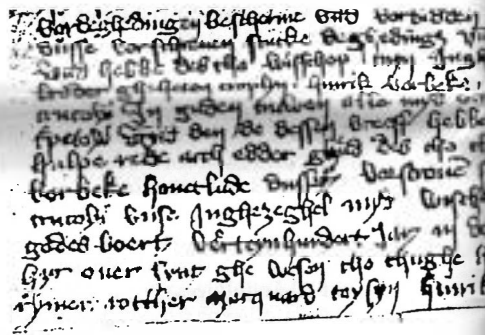
Det ytliga strövtågi Vorpommersche Landesarchiv som min frände Stephan Thesleff (son till generalen Wilhelm Thesleff) gjorde år 1993 gav genast napp: en viss Albrecht Tesleff från Treptow (6 km från mynningen av floden Rega mellan Witstock och Golnow i hertigdömet Pommern) har stått som garant vid en arrendeaffär mellan Hinrik Nopelyn och Hinrik Vorbeke den 7 februari 1417. Därmed måste denne protothesleff ha varit född på 1300-talet. Albrecht förekom tillsammans med herrar Koneke Hoved, Hinrik Büstorp, Rymer Rotther och fru Margared Teysyr samt Hinrik Erp och flera andra *betrodde* människor därifrån. Aktstycket gav genast en fingervisning om var vi skulle börja söka den miljö, som stod till grund för bl.a. Wiborgs borgare.

Östersjöns sydskust bestod under 1300- och 1400-talet av ett flertal mindre furstendömen: I väster låg grevskapet Holstein följt av hertigdömena Mecklenburg och Pommern (-Wohlgast) för att sedan österut mötas av den Tyska Ordens områden. Söder om låg det mäktiga men ännu i sin linda varande kurfurstendömet Brandenburg. Ännu längre österut inledde den nyastormakten Polen-Litauen sin expansion mot öster.

I Pommerns kustland, liksom också i Mecklenburg och Holstein spred sig ett pärlband av de mångomtalade hanseatiska förbundsstäderna. De låg inte alltid vid kusten, utan kunde också finnas längre in i landet vid floder eller handelsvägar. De namnkunnigastestaderna i Pommerns kärnområde var Stettin och Golnow på vardera sidan om floden Oder. Den tyska kolonisatio-

nen österut satte i gång redan under 1200-talet och fortsatte under de påföljande seklen. Vid 1400-talets början hade utposterna av den passerat Oder och dragit vidare mot Lauenburg och Danzig. Under de tider som här behandlas levde denna berättelses hjältar i en relativt ung, expansiv men redan välordnad miljö. Området hade satts under plögen ca hundra år tidigare och de första städerna hade grundats samma tid. Men just här, öster om Oder vid Golnow, var städerna redan på 1400-talet utbyggda, hade fått en stadsplan med planerat gatunät och fungerande infrastruktur. Man följde den sekelgamla Magdeburgerätten och hade i allmänhet gemensamt myntsystem. Härvid kan märkas att just städerna Golnow och Treptow dock hade egna mynt, ett tecken på långtgående självständighet. (Jämför diskussionerna i dag för och emot ecu/nationella mynt.) I religiöst hänseende bekände man sig till påven i Rom, men allt tyder på att man däri tog en ganska avspänd hållning; under de oroliga hussiterkrigen 1420-1436 berördes dessa områden inte alls av den andliga väckelsen och förskonades sålunda från uppriivande konflikter.

Vitalar alltså om en gedigen stads- och borgarmiljö i Golnow, Treptow och Stettin med flera städer i området. En närmare granskning ger faktiskt vid handen att just dessa områden förefaller att ha varit speciellt utvecklade och dynamiska redan på 1300-talet. När Albrecht Tesleff och hans kolleger ställde upp för Hinrik Nopelyn och Hinrik Vorbeke gjorde man det med den borgerliga själv säkerhetens oomkullrunkeliga förvisning att ett avtal mellan "bättre folk" eller som man då uttryckte sig "bederne Lude" (wiborgarna blev ju aldrig kvitt sitt "Unsereiner") räckte till som garanti vid en affär. Dokumentet bär vittne om inbördes relationer, förtroende och lojalitet

Del av det äldsta aktstycket från 1417 rörande en affär

samt, vilket här kanske är det viktigaste, *individens identitet*. Stadsborgare med tillräckliga resurser kunde kosta på sig att vara sig själva nog och omhulda den krets som stod en närmast.

Hur var namnet?

Innan vi återvänder till Wiborg kan det roa att se om *namnet* Thesleff ur filologisk synvinkel kan ge en fingervisning om miljön i södra Östersjöområdet. Namntypen som sådan var enligt sena rön ganska vanlig i Östersjöområdet längs den södra kusten alltsedan senare medeltid. Leden *Thes-* är ungefär den samma som *Tysk-* eller *Deutsch-*, och *-lev* är ett suffix som anger arv eller tillhörighet. Thesleff skulle då betyda ungefär "tyskättling" eller något liknande, litet på samma sätt som Franciskus eller Francois betyder "av fransk stam". Det skall kanske därför egentligen inte anses vara ett rent släktnamn, utan snarare ursprungligen ett egennamn. Det fanns redan på 700-talet en langobard med namnet Teudelab(ius), måhända

samma namn som än i dag lyder Detlev. Omdettaresonemang håller berättar också det litet mer om de wiborgska Thesleffarnas förfäder: de bodde troligen i en tvåspråkig miljö (som t.ex. Pommern där "Ostsiedlung" pågick sedan 1200-talet). I en tvåspråkig miljö måste man lägga vikt vid att beteckna den språkliga tillhörigheten. Det konkurrerande folkelementet var polskt-litauiskt-slaviskt och som alltid i sådana trakter var bosättningen blandad. Det förekom ingen skarp gräns mellan lant- och stadsbefolkning, alla bedrev jordbruk för födans skull men köpenskap började bedrivas i städer med fördelaktigt geografiskt läge och då merendels av tyskspråkig befolkning. Trots detta är det dock skäligen att anta, att den borgerliga identiteten kom att betecknas med namnet "mannen med det tyska språket" i motsats till "de andra från landet". Bruket av gamla egennamn som tillnamn blev vanligt i borgerliga kretsar (dvs. utpräglade stadsbor som sorterade under stadsrätten) på 1300-talet och vann slutligt burskap under det följande seklet, medan det på slaviskt håll skulle dröja ända till 1700-talet innan ett sådant namnskick fick fötäste.

Under hela 1400-talet stärktes den borgerligamiljö i Nordtyskland och handeln blomstrade som aldrig förr efter det att följderna av digerdöden och det franska hundraårskriget började blekna. Senare, den 6 januari 1478, dyker herrarna Claves (Claus/Claudius) Tesslow och Hanns Teslof upp i andra dokument från samma trakter. Det intressanta här är ju det, att man under denna tid aldrig döpte sina barn efter levande släktingar, då man trodde att livsanden på detta sätt skulle överföras till den nyfödde och därför ta död på den gamle. Vi vet ju också att Hans Thesleff hette Hans och att hans son fick namnet Claudius. Skulle de två ovannämnda ha något med Hans och hans efter-

speciella spår efter sig, men ett tycks de ha varit: etablerade tyska borgare i hansmiljö. De benämndes "bättre folk" och hörde kanske till den lokala eliten och de använde släktnamn. De sysslade med handel och köpenskap och var goda stadsbor. Med målningen av Valdemar Atterdag i Visby för ögonen kan man väl föreställa sig hur livet måste ha sett sig i de andra hansastäderna vid denna tid. Hanseaterna var expansiva och dynamiska, ett boret riskvilligt handelsmannasällskap: Hans Thesleff, som tog vägen mot nordost, hade nog ganska mycket att förlora med sina långa sjöresor över Östersjön. Ändå var han tydligen inte alldeles desperat, för mycket tyder på en gedigen bakgrund. Han hade nog inte heller kunnat gifta sig med Katarina Stråhlman, borgmästardottern, om han bara hade varit en vandrande gesäll! Listan från hans bröllopsförberedelser (1601) vittnar dessutom om en viss smak för det imposanta och livets goda.

Nätverket breder ut sig

Hans Thesleff kom alltså från en miljö som vi med goda skäl kan beteckna som ett nätverk av goda förbindelser över hela Östersjöområdet. Han fick genast goda kontakter i sin nya hemstad och han klarade sig säkerligen tämligen bra. Tyvärr dog han redan 1615. Barnen växte upp hos sin styvfar Hermann Böök. Att Hans två intellektuellt lagda söner studerade utomlands behöver inte ha varit faderns idé och visar ingenting om släktrötter. Claudius blev teolog och besökte universitetet i Uppsala, Dorpat och Königsberg. Peter (som gifte sig med Christina Schmedeman) läste juridik i Leyden och ättlingarna till hans äldste son Johan blev snart engagerade av centraladministrationen i Stockholm och flyttade alltmer vä-

lationerna i området; ett expansivt Ryssland i öster, ett tynande men fortfarande om segrar drömmande Sverige i väster och oroliga grannar i söder. Stadsstatspolitiken var ett minne blott och Wiborg blev ryskt i och med införlivandet av det Wiborgska guvernementet med Ryssland.

Peters andra son Petter Thesleff dog under Wiborgs belägring 1710 och lämnade bara en elvaårig pilt Johan efter sig. Kontakten med Theslöfarna upphörde då Wiborg blev ryskt och återknöts först på 1950-talet efter det att Ingegerd Lundén-Cronström i flera verk kunde påvisa släktskapen. Under frihetskriget kämpade alltså två generaler Thesleff i de vita leden, Wilhelm Thesleff och Gösta Theslöf, utan att ha varit medvetna om sin inbördes släktskap.

I själva verket reducerades Thesleffarna år 1710 till praktiskt taget bara en enda person, Johan, som dock genom sitt giftermål med Christina Haveman blev väldigt produktiv: mellan 1728 och 1746 föddes 14 barn, av vilka fem växte upp till vuxen ålder. Peter Wilhelm (1735-1818) gifte sig med Chr. Amalia Lado och blev gemensam förfader för flera nulevande grenar och hans bror Alexander (1743-1813) gifte sig med Sofia Jaenisch och blev urpappa till Lavolagrenen.

Det skulle här föra för långt att räkna upp alla de nuvarande grenarnas anfäder och vad de sysslade med, det fanns större och mindre söner och döttrar av en allt talrikare skara Thesleffar, som under 1700-talet blev wiborgare i alla avseenden. Djupt engagerade i stadens affärer och politik drog de sin del av lasset tillsammans med de andra gamla wiborgsfamiljerna. Det wiborgska guvernementets isolering och särprägel i det hissariska ryska kejsardömet bidrog kanske till en intern och stark lojalitet. Men en ökande välmåga och fördelaktiga äktenskap under seklet tillät dem dessutom att köpa eller arva jord och sålunda bands köpmännen till torvan och blev jordägare. Nu uppstod de klannamn som än i dag brukas inofficiellt inom familjen: Kavantholm, Liimatta, Juustila (huvudmannagrenen), Hanhijoki, Pälttari, Maaskola och Lavola. Senare kom också Murolegrenen, dit bl.a. konstnärinnan Ellen Thesleff hör.

Aldrig riktigt lugnt

En ny storm svepte över Östersjön exakt hundra år efter Stora Ofreden. Den franska kejsaren gav sin "Cousin" Alexander I fria händer att skydda sig i nordväst (här är att märka att det politiska perspektivet vänt, vi talar inte längre om sydväst utan om nordväst!) mot den galne svenske kungen och sålunda kunde ryska trupper åter en gång sätta i väg västerut utan att störas.

Generalsbröderna Peter Georg (Liimatta) och Alexander Amatus (Juustila) deltog bägge i 1808-09 års krig och i Napoleonkrigen. Alexander avancerade till vice generalguvernör över Storfurstendömet Finland och blev i den egenskapen också kansler för Helsingfors universitet och kom att symbolisera den ryska stagnationen för en växande generation nationellt sinnade studenter vid Alexandersuniversitetet i Helsingfors. Äldre brodern Peter, som trivdes på sitt älskade Liimatta, gifte sig redan som löjtnant med Anna Brandt. Senare blev han som general chef för kadettskolan i Fredrikhamn. Så genomlevde Thesleffarna ett mångskiftande liv i Wiborg med omnejd, besökte varandra och sysslade var och en med sitt. De flesta bands vid sina gods och först under sent 1800-tal blev andra civila yrken företrädda.

Den tredje stormaktsstormen i Östersjön på tre sekel sänkte Vineta - drömmarnas stad - en tredje gång, definitivt kan det tyckas för oss nulevande. Också i den deltog och blödde Thesleffar för sina hem. Nu blev förlusten kanske meratung: alla gårdar med månghundraåriga anor övergavs och förstördes. Juustila, Kavantholm, Lavola, Pälttari, Maaskola (Liimatta var redan sält) är i dag för

ossefterkrigs generationer bara mytomspunna namn. Men klanerna håller fortfarande ihop och träffas, också om Östersjön, mare nostrum, i dag innebär andra aspekter än de som gjorde Wiborg till en betydande handelsstad och lockande boningsort för vägfarna köpsvenner.

När släkten samlades till fyra hundraårs släktmöte i november 1993, kunde man dock konstatera att Östersjön inte längre räckte till för wiborgarnas expansionslusta - familjen hade gjort sitt bästa för att fylla jorden. Attingar till Hans Thesleff bor numera i Argentina, Australien, USA, England, Spanien, Sverige och Finland.

Det är fråga om bördstolthets betydelse; det är inte av primärt intresse att just min eller din förfader har gjort det eller det och om han gjort det så borde jag självfallet äras och aktas för det eller det. Det jag tycker är viktigt, är hur det förflutna förpliktigar oss att förvalta vårt kulturarv. Jag har velat visa hur viktig roll Wiborg har spelat i utvecklingen av Östersjöbäcken, dels som en egen stad med livskraftigt borger-skap, dels som ett dynamiskt element i en historisk utveckling. Dessutom vill jag lägga vikt vid en annan aspekt; Thesleffarna (eller vilken annan familj som helst egentligen) dök upp ur historiens dunkel och an-

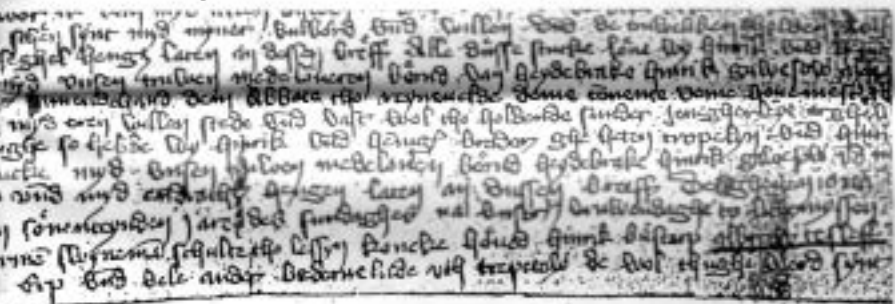
Del av ett brev från generalen J.P. Kulneff (bekant från Fänrik Ståls sägner) till dåvarande majoren Peter Georg Thesleff (f. 1755). Som wiborgare var Thesleff i rysk tjänst, men hans språkkunskaper kom till användning vid kontakter med svenskar. Ryssarna hade i november 1808 ockuperat Åland. I mars 1809 gjorde Kulneff (förmodligen med Thesleff i sitt följe) en framstöt över isen till Grisslehamn, men drog sig snart tillbaka. På svenska lyder brevet: "Overbefälhavaren har gett herr Kniper ytterligare order att sända en kurir över till svenska sidan, till kommandören för deras kustförsvar. Därför ber jag Er göra mig tjänsten att översätta detta (vidlagda) brev till flyttande franska, åt deras befälhavare greve Wachtmeister. Om Ni inte kan göra detta, bed på min vägnar högakningsfullt herr översten, friherre Detolin (en släkting till generalen M.B. Barclay de Tolly?). Även om jag talar utländska språk, skriver jag mycket dåligt; skriv också hans adress. — Kuriren från Åbo har ännu inte synits till, här får vi stanna över vintern och dö. På återseende, ami Kulneff. 4 november (1808) Kastelholm"

Kan sagan lära verkligheten?

Nu kan man fråga sig vad Vineta och Valdemar Atterdag har med allt det här att göra. Har man att göra med ur mänsklig synvinkel så utdragna tidrymder som fyra, fem eller sex hundra år måste man tillåta sig en liten nyans av fantasi, eftersom det Wiborg som vi ungdomar konfronteras med otvetydigt bär vissa drag av Vineta: en lycklig tid, men nedsjunken i minnen. Var är då vår identitet i dag? Biologiskt kan man knappast ha speciellt mycket gemensamt med en förfader på 1500-talet, för att inte tala om en på 1300-talet. Om man dessutom inbillar sig att denna urpappa gillande skulle nicka åt alla ens dumheter, såsom man myser åt sina egna barn, är man ute på hal is. Jag kommer därför osökt att tänka på följande sekvens i Fritjofs saga av Tegnér: *Yvs ej fädrens ära: kan du ej spanna bågen är hon ej din!*

lände till Wiborg med sin bakgrund i bagaget. De bidrog på sitt sätt till utformandet av Wiborgs identitet. När tiden var mogen fortsatte man vidare till andra ställen utan att förneka sitt kulturarv då heller. Man bar det med sig. Glädjen att bygga på minnet för framtiden måste vara större än grämseln över det förflutna.

Wiborg utgjorde här en lång och säkerligen angenäm haltpunkt i det långa och komplicerade pärlband, som utgör det vi kallar mänsklighetens historia.

ndeaffär.

kommande att göra?

Är det förmåtet att leka med tanken att också en viss Andreas Tetzlevius i Rostock (dyker upp i dokumenten vid 1400-talets slut och född i Hansastaden Golnow) och Hans Thesleff i Wiborg skulle ha haft en gemensam förfader, som hette Albrecht, i Hansastaden Trep-tow vid 1400-talets ingång? Mycket möjligt, men i det närmaste obvisbart. Under alla omständigheter kan vi ana oss till konturerna av en gedigen och dynamisk urban miljö med rötter i hertigdömet Pommerns viktiga handelsstäder som den bakgrund, ur vilken Hans Thesleff dämpar i Wiborg 1594.

Vi vet inte heller hur mycket som ännu är oupptäckt, de nyöppnade östtyska arkiven är många, hyllorna där är långa och allt är täckt av ett tjockt lager damm. Men långt inne, djupt nere i den flyktade tidens minnen ligger kanske flera källor och väntar på upptäckt; knastertorra till sin apparition, men söta och fruktiga till sitt innehåll om de bjuds ut från kunskapens träd.

Att dessa protothesleffar knappast var speciellt framstående i världshistoriskt perspektiv måste jag tillstå, de har ju inte lämnat några

terut, för att slutligen nobiliseras Stiernstedt i början av 1700-talet och permanent bosättas i Sverige. Men ett undantag från den gedigna bilden fanns; Hans tredje son Rytgert kunde inte hålla sina fingrar i styr, utan försmäktade till slut på Kexholms fästning efter att ha försvillat kronans persedlar. Yngste sonen Paul gick sina egna vägar, först till Nyen, och från honom utgick sedermera den krigar- och lantbrukarsläkt som började skriva sig Theslöf, i dag även Theslow.

Med sin juridiska utbildning fick Peter Thesleff ett intressant uppdrag så wiborgare han var. Han utnämndes 1643 till justitieborgmästare i den lilla staden Helsingfors, som nyss flyttats ner från Vanda åmynning till Estnässkatan. Källorna tecknar ett myndigt porträtt av den gode Peter; ständigt i konflikt med självutnämnda kråkvinkelpotentater i Helsingfors med omnejd tvekade han inte att ge svar på tal eller jämkas, hur det förhöll sig, mellan de tredskande borgarna härstädes.

I och med Stora Nordiska kriget öppnade Ryssland definitivt ett fönster mot Östersjön och politiken i området kom allt mer att domineras av hänsyn till stormaktskonstel-

OY FENNOSCANDIA CHARTERING AB

Skeppsmäklare
Helsingfors

Tel. 642 911
Telex: 124 415
Fax: 604 619

Uutta!
 Alueen 9 päivän...
Gottiläinen
Jättiläinen
Gustaf Edman
Maailman suurin mies.
 23 vuotta vanha, 2 m 85 cm korkea ja sylöt 2 m 85 cm, painaa 195 kg.
 ja
3 kääpiö-prinsessaa
Maailman pienimm. naiset.
 HUOM! 8 vieraista, noidit Annie, Martha ja Marie.
 Stakkapöytä 50 p. alkutilta. Lapsilta alho 10 v. penniä.
UOM. Näytelään ainoastaan 9 päivää.
Palokunnantalolla.
Uutta!

Duo Alice & Eggi Boyd
 kaikki seurassa arvot pidettyjä teidän työtänne
Kyöreen Torni
 Tänäkin illan
Kahvitanssiaiset
1-3
Renessanssi & Hopeajalli
 avoin ott. sopivaa ystä. illoiksi.
Hopeajalli
 avoimella.
 Läht. kellokierroksella puh. 28

KARJALA fyllde 90 år!

Karjalan Kirjapaino Oy:s monumentala affärshus med vacker tegelfasad (1929).

Wiborgs och Karelens ledande dagstidning KARJALA uppstod under ofärdsåren, på Bobrikoffs tid 1904. När detta präntas ned pågår dess "juhlavuosikerta" 1994 med återblickar på tidningens händelserika, ödesmättade historia. Trots ideliga bataljer med censur, krig och evakuering utkommer KARJALA alltjämt.

Redaktionen här på den lite äldre och mycket mindre kollegan Wiborgs Nyheter vill gärna skyldramed pennan med anledning av jubileumsåret, genom att för sina egna läsare varav de äldre varje morgon i Wiborg hörde KARJALA dunsade ned genom postluckan - presentera en anedd tidnings spännande, av patriotism genomsyrade historia. I dag är KARJALA karelarnas språkrör och förbindelselänk i diasporan. Dess program och lösenord är "det kareliska". karjalaisuus, i alla dess former. I ett sammandrag över de gångna 90 åren karakteriserar KARJALA själv grunddragen i sin levnadshistoria så här: vi grundades i Wiborg, inspirerade av de finsknationella idealen, för att i synnerhet tillvarata Karelska Näsets invånarens intressen under tsarregimen. Såsom företrädare för de s.k. ungfinnarna (nuorsuomalaiset) stödde vi kraftigt självständighetssträvandena. Ett par tiotal år efter grundandet blev KARJALA språkrör för nationella samlingspartiet och landets näst största tidning, störst utanför huvudstaden. Under fortsättningskriget lösgjorde den sig från partiet och förklarade sig obunden, för att neutralt och trovärdigt kunna kämpa för alla karelarnas livsfrågor. Nu blev dess huvuduppgift att bevaka de evakuerades intressen och att vara deras sammanbindande länk. När de förflyttades villkor fäts i någorlunda ordning blev temat att bära upp det kareliska kulturarvet och omsorgen om rötterna. På allra senaste tid har KARJALA sett det som sin särskilda kallelse att hålla den s.k. Karelenfrågan vid liv - vilket ingen annan gör med samma ihärdiga konsekvens.

KARJALA fördrevs under vinterkriget från sitt hem för att snabbt återuppstå, för ett tiotal år med hemvist i Helsingfors, 1952-55 i Lahti och sedan 1956 i Villmanstrand. Men KARJALA mår bra - ett tecken på dess livskraft är att tidningen aldrig blivit delaktig av statsmaktens och politikernas "gyllenehandslag", utan fått komma till rätta på egna ben.

Wiborgsprensens förhistoria

I samband med WNs eget 90-årsjubileum 1989 berättade vi om tidningar i Wiborg, börjande från år 1821 med "Wiburger Mancherlei zum Nutzen und Vergnügen etc.". Den brokiga serie, som på svenskspråkigt håll skulle utmynna i Wiborgs Nyheter, omfattade många kortlivade företrädare såsom Wiborgs Wochenblatt, Wiborgs Annonceblad, Tillkennagifvanden etc., Wiborgs Tidning, den högklassiga Wiborg, Wiborgsbladet, Östra Fin-

land, Wiborgs Dagblad och Wiborgsposten. Men på den finska sidan var utvecklingen en annan.

I Wochenblatt hade detingätt dikter på finska av Jaakko Juteini år 1824. Den första "riktiga" tidningen på finska var emellertid *Sanansaattaja Wiipurista*, med början 1833. På 1840-talet accentuerades inriktningen på det finsknationella, även om t.ex. annonser publicerades på fyra språk.

År 1844 uppstod efterföljaren *Kanava* (döpte efter Saima kanal, som då var under byggnad), som skulle bli en av de främsta i finskspråkig tidningshistoria. Men dess intensiva nationella engagemang och patriotism ledde till så stora begränsningar från guvernörsämbetets sida att tidningen måste läggas ned.

Johannes Alfthan, boktryckare och grundare av tidningen Wiborg, startade också en finsk tidning vid namn *Sanan-Lennätin* år 1855, som 1860 följdes av *Otava*, utgiven av Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, vilken grundades redan 1844. Tidningen *Ilmarinen* utkom 1867-72 och 1875-88, i mellanrummet kom *Suomen lehti*. Och så steg *Viipurin Sanomat* fram på scenen, ett av landets främsta fästen inom den passiva motståndsrörelsen. Den orienterade sig markerat för nuorsuomalaisuusidéerna. Men gammalfinnarna gav sig inte, utan grundade 1894 tidningen *Viipuri*. Trots att den följde undfallenhetslinjen råkade den dock ut för Bobrikoffs censuråtgärder.

Under dessa ofärdsår var det en väldig turbulens inom landets och Wiborgs tidningsväsen. Östra Finland fick sluta 1899, Wiborgsbladet och Viipurin Sanomat 1901, allt på grund av censurförtrycket. Det var ur denna aska och smältdegel som Wiborgs Nyheter och KARJALA uppstod, 1899 respektive 1904.

Det bör naturligtvis nämnas att arbetarrörelsen i Wiborg 1904 fick sin egen tidning *Työ*, efter 1919 *Kansan Työ* och agrarernas *Maakansa* år 1909. Västanterungfinnarna utgav 1911 *Karjalan Lehti*, senare *Karjalan Aamulehti*, till 1924. Dessutom förekom det några ännu mindre, kortlivade blad.

KARJALA blir till

Förberedelserna för utgivandet av KARJALA efter den nedlagda Viipurin Sanomat kom att ta tre år i anspråk. Dess andlige fader var dr J.A. Lyly. Förlaget Karjalan Kirjapaino Oy hade man kunnat grunda redan 1901, men det visade sig mycket besvärligt att få tag på en chefredaktör som myndigheterna kunde acceptera. Slutligen lancerade man en farmaceut E.O. Vuorinen i

december 1903, han fick välsignelse och stod sedan en kort tid i spetsen för den nya tidningen.

I förlagets ansökan till guvernörsämbetet hade man försiktigtvis formulerat sin målsättning så här: "Kansan ja etenkin sen syvien rivien sivistäminen sekä henkisten ja aineellisten pyrintöjen edistäminen ja kehittäminen tulee olemaan lehden päätehtävä". I övrigt sade man sig skriva om jordbruk och boskapskötsel, om nykterhet och om arbetarrörelsen samt om färsk utlandsnyheter. Och en könlitterär avdelning ville man göra möjligast värdefull och variationsrik. Man underströk starkt att utgångspunkten var ett "rent finskt program".

Det må noteras att de 5 fyrsidiga numren från 1903 och början av sexdagartidningens första kompletta årgång 1904 inte egentligen avslöjade någon speciell politisk hållning. Man ville nämligen inte riskera ingrepp från myndigheternas sida och ville få fast rot på spridningsområdet, vars allsidiga förkovran man energiskt ville befrämja.

när guvernören avtågat förklarade redaktörerna för hans följeslagare att första sidan alltid är reserverad för annonser och att både Uusi Suometar och Officiella tidningen även de hade proklamationen på sidan 2. Indragningsbeslutet, ännu inte underskrivet, kunde i all stillhet återtas.

KARJALAS 50-årshistorik vimlar av exempel på ståndaktig kamp mot byråkrati och censur. Men läsare och insändarskribenter kritiserade ibland återhållsamheten och småningom löste man på tyglarna; läsarna lärde sig läsa mellan raderna, t.ex. att kriget förberedde jordmänen för våra självständighetssträvanden. Tankens och ordets frihet, arbetarrörelsens idéer m.m. underströks, allt isyfte att stärka motståndet och höja bildningsnivån. Men till klasskampen tog KARJALA en utmanande inställning.

Plock från autonomitiden

De specifika kareliska frågorna och önskemålen kom naturligtvis att kanaliseras via KARJALA. Man oroade sig t.ex. för den tilltagande ryska villabebyggelsen och ondgjorde sig över obligatoriet att gratis skjutsa soldater, en förpliktelse som inte drabbade andra landsdelar. En

tas. Det blev back, men själva saken gick i stöpet genom att första världskriget bröt ut och gav full sysselsättning åt makthavarna.

Det må även nämnas att KARJALA varmt understödde tanken på att resa ett monument i Torkelsplanen med anledning av 100-årsminnet av länets återförening med Finland efter 1809 års krig. Redaktören Mikko Uotinen, som hållit brandtal härom, fick sitta 8 månader i fängelse i Kresty för bravaden.

När den allmänna sångfesten i Terijoki 1910 "bevakades" av alarmberedda batterier i Ino, förlöjliga gades saken bl.a. av KARJALA. Prokuratorsämbetet väckte åtal för skymning av den ryska hären och blottläggande av militära hemligheter. Rådstugan tog god tid på sig att avgöra målet, domen avkunnades 1914 och lydde på 200 marks böter för chefredaktören.

KARJALA trakasserades, liksom den övriga pressen, allt mera av censuren när den politiska spänningen i Europa tilltog. År 1917 förhindrades utgivningen av tidningen med hot om våld med anledning av ett struntreferat om kosackernas självvåld. Mönstret känns igen, läs WN 1994!

Slutligen indrogs KARJALA "kokosotatoimien ajaksi", men man använde sig av Viipurin Sanomat som bulvan och utkom i alla fall. Efter bolsjevikrevolutionen 1917 fick KARJALA visserligen utgivnings-tillstånd igen, men man fortsatte i Viipurin Sanomats namn. Tyvärr fick både denna tidning och följaktligen KARJALA sedan låta bli att utkomma under Frihetskrigets komplikationer, ända fram till den 1 maj 1918.

Efter E.A. Vuorinen blev Kauko Kytömaa den första egentliga chefredaktören ända fram till 1907, då läraren, filmag. Antero Söderman övertog rodret. Denne satt f.ö. 8 månader i fängelse för majestätsbrott. Han var en enträgen supporter av självständighetstanken och jägarörelsen. Söderman avled 1916. Nu blev det åter svårt att få tag på meriterade redaktörer eftersom KARJALA ansågs vara en trakasserad arbetsplats, anedd som "farlig" av myndigheterna. Men i januari 1917 lyckades man anställa den unge magistern Erkki Paavolainen för jobbet som chefredaktör.

Självständighet och storhetstid

Den centrala gestalten i KARJALAS redaktionella ledning under den långa och händelserika tiden 1920-1944 var utan tvekel chefredaktören Otto J. Brummer, vars ledningsstil och konsekventa journalistik ledde KARJALA till framgångar och en verklig storhetstid.

Man började i dessa tider se sig om efter egna lokaler, ty tidningen hade medvind i seglen trots att 5 000 prenumeranter i Ingermanland och

Det första numret av den första kompletta årgången 1904.

Men fastän KARJALA tyckte sig skriva sakligt t.ex. om rysk-japanska kriget 1904, fick redaktionen uppleva en typisk censurincident: KARJALA hade tryckt Rysslands krigsförklaring "bara" på sidan 2 och detta föranledde länsguvernören Mjasojedoff att jämte följande kliva upp till redaktionen och bryskt meddela att KARJALA indrages för evigt och att även tryckeriet stänges! Men

mycket intensiv och långvarig ilska väckte de 1908 påbörjade ryska planerna på att lösgöra Wiborgs län från det övriga finska samhället och knyta det till Ryssland. Den väldiga kampanj, varunder också KARJALA dundrade mycket, som orkestrerades för att rädda länet kulminerade år 1912 i lantdagens anhängan till Ministerrådet i Ryssland om att planerna skulle förkas-

St Petersburg fallit ifrån. Med 25 000 prenumeranter år 1918 hade KARJALA klättrat upp till tätplatsen inom det självständiga Finlands landsortspress. Man anser att basen för den journalistiska framgången låg i den frihet som redaktörerna fick arbeta i, varigenom mångsidighet och friskhet präglade tidningens innehåll. På 1920-talet slog man in på den linje som den växande nationalkänslan bäddat för. Ungfinnarnas parti hade upphört 1918 och tidningen närmade sig det nygrundade samlingspartiets principer. KARJALA var dock inte då ännu partiets officiella organ utan tog också i polemiska åsikter, vilket kanske förklarar att upplagan var stabil trots att länets majoritet inte hörde till samlingspartiet.

Ett centralt tema har alltid varit försvarsberedskapen och -viljan, liksom gränstrakternas mångahanda problem. Efter Dorpatfreden utvecklades utrikesverksamheten med aktuella rapporter än tidigare.

Planerna på ett eget hus ledde småningom till att man 1924 beställde en ny rotationspress, som möjliggjorde tryckning av 32-sidiga tidningar (mot 8-sidiga hittills). Från 1925 blev KARJALA en 7-dagars-tidning. År 1928 var upplagan 34 000. Detta år började man bygga arkitekt Uno Ullbergs magnifika affärshus vid Alexanders-, sedermera Karjalagatan. Huset blev färdigt 1929 och tidningens redaktion och kontor flyttade in. Huset beboddes i övrigt bl.a. av hotell Knut Posse och det av skolungdomen livligt frekventerade kaféet Colombia.

En läsarundersökning från 1929 berättar att av KARJALAs läsare var 39 % arbetare, verkade 27 % inom handeln och affärlivet, var 22 % jordbrukare och 12 % tjänstemän. Siffrorna bakom ovanstående 39 och 22 % betyder för övrigt att av arbetarna och agrarerna läste färre sina egna partiers tidningar än KARJALA!

När kommunismen på 1930-talet harklade uppsig och Lapporörelsen gick till attack var KARJALAs attityd laglighetens: ingendera parten skulle få ta lagen i egna händer. Anmärkningsvärt var även att KARJALA tog ställning mot IKL, vilket i dåtida atmosfär var en tapet inställning.

År 1904 publicerade KARJALA sig på 1 218 sidor. Tio år senare var sidantalet 1 941. År 1924 var man uppe i 2 884 och 1928 i 3 676 sidor. På 1930-talet började man trycka färgillustrationer till söndagsbilagan. Mera lokala rapportörer anställdes och specialmedarbetare engagerades utomlands. Tidningens karaktär blev, för att använda historikens vokabulär, "yleislehti", t.o.m. "suurlehti" och i dess spalter medverkade många kändisar i samhället.

Tryckeriets legendariske chef G.A. Enqvist härskade över 30 år på den tekniska sidan och som förlagsbolagets styrelseordförande profilerade sig särskilt Bertil Brunou och senare Onni Björninen.

Otto J. Brummer hade vid sin död 1944 skött KARJALA under hälften av dess dåtida livstid, varav fyra år i exil. Brummer var ursprungligen en ansedd lärare och en utomordentlig skribent, speciellt inom området internationell politik, oerhört flitig och alltid "rakt på sak". Kulturlivet var för honom nummer ett. Andra principer som han fast förträdde var att lag bör följas (attityden mot Lapporörelsen) och att gränsens närhet gav karelerna en klarare syn på nationens stora frågor, främst försvarsberedskapens betydelse. Redan år 1933 såg han, och skrev om det i KARJALA, faran nalkas.

Bland Brummers medarbetare minns man kanske främst redaktörer som Viljo Kojo, Kaapro Moilanen, Jori Ilanko och Jaakko Leppo.

Och så kom kriget...

När "YH", mobiliseringen i oktober 1939 kom och orosmolnen redan var nattsvarta, beställde man KARJALA åt reservister, varvid upplagan steg till 40 000, på söndagarna 50 000. Vinterkriget bröt ut. KAR-

JALA gav dock inte upp. Men den 18 februari 1940 träffades det ståtliga tidningshuset av förödande bomber, eldsvåda bröt ut och det fanns ingen möjlighet att åstadkomma en tidning, vartill kommer att strider redan utkämpades bakom knutarna. KARJALA lades ned, både tidning och läsare fick lämna sina hem.

Men bara en vecka efter Vinterkrigets slut, dvs. den 21 mars 1940 utkom i Helsingfors ett 6-sidigt provnummer av KARJALA, åstadkommet av två redaktörer! Man började alltså på nytt, men från noll: det fanns inga prenumerantadresser, så lösnummer och skogsradio blev det enda sättet att nå en utspridd läsekrets. Men det fanns ett behov av denna tidning, vilket bevisas av att upplagan redan i maj var uppe i 20 000 och innan året var till ända 28 500. Tidningen KARJALA "bodde" för övrigt som hyresgäst hos Hufvudstadsbladet.

Detta famösa reklamplakat kort efter kriget väckte farhågor - men inget ingrepp följde.

Och så började en ny era, som vi redan här ovan nämnde: KARJALAs roll blev att vara föreningslänk och intressebevakare och vi berättade om bytena av verksamhetsort. Det bör i detta sammanhang nämnas vilka chefredaktörer som efter 1944 burit tungan av att driva utvecklingen framåt, utstaka vägen och medlen och planera för framtiden:

- 1944-56 Erkki Paavolainen
- 1956-58 Jori Ilanko
- 1959-74 Lauri Arlo
- 1974-89 Vilho Alamäki
- 1989-91 Kaisu Lahikainen
- 16.8.91- Lauri Kosonen

KARJALA har genom sin chefredaktör Lauri Kosonen och pensionerade redaktören Sirkka Laakso, själv wiborgare, varit mycket välviligt inställd både till samarbetet med Wiborgs Nyheter och till de svenskspråkiga exwiborgarnas förehanden, för vilket vi tackar!

På den administrativa sidan noteras att boktryckeribolaget i inflationens käftar 1944 började knaka i fogarna, men krisen avklarades. Styrelseordföranden Björninen slutade 1951 och efterträddes av kommerserådet Severi Saarinen, som 1954 följdes av stadsdirektör Arno Tuura. Därefter har ordförandeklubbans svingats av viceh. Rainer Veisterä (1969-73) och viceh. Risto Piepponen. Sedan 1951 har förlaget haft tio verkställande direktörer. Sedan 1.11.1988 är Mauri Lepola VD.

Det har också efter kriget funnits tider med ekonomiska bekymmer. I ett sådant läge i början av 1970-talet trädde Karjalan Kulttuurin Edistämmissäätiö till som en betydande hjälpare. Ändå berättas det att styrelsemedlemmarna under några somrar fick skriva på växlar för att lönerna skulle kunna betalas ut. I dessa svåra skeden utmärkte sig särskilt forstmästare Arno Piltz, viceh. Simo Härkönen och viceh. Rainer Veisterä genom uppoffrande insatser.

KARJALA i dag

Den som skriver detta referat är självfallet prenumerant på KARJALA, som numera är en veckotid

ning i dagstidningsformat. Min bild av tidningen är denna:

Innehållet präglas av idealitet och karelarskap och är mycket mångsidigt. Man har inte resurser för nyhetsrapportering, i stället granskas de karelska angelägenheterna på ett grundligare och mer djuplodande sätt än vad dagspressen i regel förmår.

Texten domineras av den förloade hembygdens problematik och minne, men också i högsta grad av dagsaktuella hembygdresor, -fester, samarbetsformer med de nuvarande bebyggarna, socken historia och släkträfvar. I begreppet karelare innefattas också det finska Syd- och Nordkaleren, dess kultur, traditioner etc. Den karelska kulturen i alla dess rika former bevakas kontinuerligt, Karjalan Liitto ger information, digra förenings- och släktspalter fyller ut. Bevakningen av det nuvarande Wiborgs förhållanden och utveckling är intressant och mångsidig, liksom de historiska wiborgsartiklarna. Även riksfrågor, t.ex. socialpolitiska, finns på paletten.

Ledaren handlar om principiella och politiska frågor, understreckare förekommer i varje nummer, ibland skrivna av kommentatorer från öst. Stort upplagda intervjuer med betydande personligheter ingår ofta.

I varje nummer är sidan 4 praktiskt taget späckad med insändare. En stor del av dem behandlar Karelenfrågan. Om ryska ambassaden samlar på "öppna brev" till excellensen i huset bör den mappen vara ganska mästig. Insändarna osar ofta av fräna repliker, men det värdefulla är att KARJALA bereder plats för alla åsiktsriktningar. Långt innan perestroikan öppnade kranarna för folkets röst hade i KARJALAs spalter förts kvalificerade diskussioner om den komplicerade återlämningsfrågan. Dess exempel har tyvärr inte smittat av på riksplanet; en heltäckande debatt vore en värdefull barometer för denna saks intelligenta bedrivande.

KARJALA har under de senaste åren stabiliserat sin upplaga på ca 20 000. Man har en inte oäven annonsstock, det handlar ofta om böcker och resor. Dödsannonserna är många och de talar tillsammans med nekrologerna sitt eget språk. Det här för tankarna till den för oss gemensamma frågan: finns det underlag och motivation för wiborgska och karelska föreningar, klubbar, tidningar etc. sedan när vår generation efter ett eller två decennier lämnat scenen?

KARJALAs chefredaktör besvarar frågan så här: "Vår tidning behövs uppenbarligen under kommande årtionden, ty de unga generationerna har klart börjat visa intresse för sina karelska rötter och bl.a. för de territoriella frågorna".

Niin että, hyvät kollegat, seuraava pysäkki on sadas vuosikerta! Onnea matkalle!

Wiborgs Nyheter

Petri-Pauli kyrka - latest news

Varken byggnaden eller verksamheten i kyrkan kan räkna med ekonomiskt stöd av staden. Det att den finska kyrkan satsar på den lilla församlingen motiveras med humanitära strävanden, men också med en önskan att bidra till bevarandet av Wiborgs stadsarkitektur. Hittills har Kyrkans Utlandshjälp gett ut 210 000 mk på reparationsprojekt. Bidragit har även gåvor i form av kläder o.dyl. som säljs där borta, liksom kollekten av turisterna. Efter åratals motgångar har nu ett första entreprenadkontrakt tecknats mellan KU och en rysk byggfirma Zhilstroj. Jobbet omfattar i detta skede altardelen, angränsande utrymmen och predikstolen. Golvet kommer i sinom tid att höjas och den ryska parketten avlägsnas. Under den gångna sommaren har en del fasad- och takarbeten ryckvis kunnat göras.

Pensionerade pastorn Kymälä-

nen, som sköter församlingens själavård, oroar sig för att medlen för kyrkans uppsnygning skall sina. Man kan faktiskt hjälpa till över postgirokonto 223340, Kyrkans Utlandshjälp, med textönskemål angivet: För Wiborgs kyrka.

På tal om predikstolen kan WN berätta att den ursprungliga naturligtvis försvann efter vinterkriget, såsom obehövlig för stall- och discoverksamheten. Men under det andra kriget, då vår kyrka fungerade som finsk garnisonskyrka, uppförde en soldat som var murare till yrket, en predikstol av betong. Där predikade bland andra blivande prosten och teologiedoktorn Olli Heilimo, som var garnisonspräst (och dessutom officerskurskamrat till WNs reporter). Men även denna konstruktion strök med när sovjetryssarna ånyo tog templet i besittning.

I dag underlyder kyrkan organistatoriskt Ingermanlands Kyrka.

På gruppresa!

-kanske till andra sidan jordklotet...

Mässa, kongress, konferens, semester eller utan någon speciell anledning på gruppresa. Med båt, flyg eller hur som helst, vart som helst. Kontakta Finlands Resebyrå - pålitlig och professionell. Din gruppresa lyckas bättre.

FINLANDS RESEBYRÅ

Helsingfors växel (90) 18 261 samt våra byråer runt om landet

Meillä on ammattitaitoa, joka antaa voimaa logistiikkatoiminnoillenne.

Meillä on nykyaikainen kuljetuskalusto ja ainutlaatuinen tiedonsiirtotekniikka EDI/OVT-liittymän käyttöönne.

Meillä on taitavien yhteistyökumppanien verkosto, joka hoitaa kuljetuksenne eri puolilla maailmaa.

Kuitenkaan mikään ei voi korvata henkilökuntaamme, joka antaa Teille yksilöllisen asiakaspalvelun.

SOITA
90-709 01

Per Erik Floman

En strävsam lektor och hans dagbok

Peter Wilhelm Nokelin (1816-1878)

Det var en gång en finländsk familj i St Petersburg som hette Nokelin. Det namnet är med säkerhet en latinisering av det kareliska Nokelainen. Vi vet inte vad husefadern hette eller sysslade med, men han var född 1775, gifte sig 1812 med en tyska, född 1794, och båda makarna lämnade det jordiska livet år 1839. De hade då fått fem barn, varav fyra döttrar, som samtliga dött vid alldeles späda ålder. Sonen hette *Peter Wilhelm* och det är om honom som denna artikel handlar. - I förbifarten noterar vi att det i Wiborgs stads historia skymtar en snickargesäll Nokelin under de sista åren av 1700-talet.

Persondata

Peter Wilhelm Nokelin föddes den 22 januari 1816 i St Petersburg medan Napoleon internerats på St Helena. Han, Nokelin, absolverade "die Petri-Schule" för att fortsätta vid St Petersburgs Universitet, historisk-filologiska fakulteten. 1839 blev han färdig med sina studier och hans första tjänst blev lektoratet i historia och senare även ryska vid *Gymnasiet i Wiborg*.

På 1770-talet levde i det danska Århus en tunnbindare som hette Paul Jakobsen Möller, som också drev mjölkhandel, Hustrun hette Kristine Jacobsdotter och de fick 1824 en dotter, som fick namnet Anna Maria (eller Marie). Maria Möller fick vid 17 års ålder följa med sin far på en lång sjöresa till St Petersburg, dit fadern levererade mjölklast. Hon bodde hos sin onkel H. Paulsen. I det paulsenska hemmet umgicks en ung Peter Wilhelm Nokelin. Tycke uppstod mellan de unga tu och det ledde till att de gifte sig. Året var 1844 och *bröllopet stod i Wiborg!*

När Peter Wilhelm Nokelin och Anna Maria Möller gifte sig 1844 tillhörde de båda Deutsche Gemeinde i Wiborg. Den äkta mannen var som sagt anställd vid Gymnasiet som lektor i historia sedan 1840 och ryska sedan 1843. Detta gymnasium, en föregångare till Svenska Lyceum i Wiborg, hade tyska som undervisningsspråk från 1805 till 1842, sedan blev detsvenska. Nokelins föräldrar i St Petersburg talade tyska hemma. P.W. var mycket språkbegåvad och talade flytande svenska, finska, tyska och ryska och tydligen också franska. Nokelins lektorat i Gymnasiet kompletterades med lektorat i Töchterschule, båda fram till 1857, då en omorganisation av skolorna skedde och Nokelin sades upp, ett hårt slag för resten.

Gymnasiet

Här vill jag inskjuta litet upplysning om gymnasiets upplösning. Lyceets legendariska rektor G. Wald. Wahlroos skriver härom i *När vi voro skolpojkar* bl.a. följande:

"Sedan de år 1805 inrättade tyska läroverken i Wiborgs län enligt förordningen av den 21 juni 1841 indragits, inrättades här i stället ett svenskspråkigt, sexklassigt gymnasium, som började sin verksamhet

den 3 februari 1842.

Denna förändring av undervisningsspråket var en följd av att svenskan undanträngde tyskan inom de bildade samhällsklasserna i Wiborgs län. Elevantalet i det tyska gymnasiet hade även småningom nedgått, så att där 1840 funnos endast 20 elever. Men det i Wiborgs stad inrättade svenska gymnasiet erhöi en annan organisation än övriga gymnasier i landet. I detta läroverk skulle nämligen de fyra första klasserna motsvara en högre elementarskola och de två högsta klasserna utgöra själva gymnasium, vid vilket undervisning iryskalitteraturen, historien, geografin och statistiken meddelades på ryska språket, emedan invånarna i Wiborgs län enligt 1841 års förordning 'till betydlig del voro av rysk härkomst och bekände sig till den grekisk-ryska tros läran'. Denna opedagogiska anordning var ingalunda ägnad att förskaffa åt ifrågavarande läroverk allmänhetens sympatier. Därför uppgick icke heller dess elevantal någonsin ens till 100. Hela antalet inskrivna elever utgjorde 354.

Detta gymnasium indrogs efter bara 15 1/2 års verksamhet år 1857, då enligt den år 1856 utfärdade gymnasii- och skolordningen i Wiborg inrättades en högre elementarskola med fyra klasser och ett gymnasium med tre klasser" och för övrigt med en från landets övriga gymnasier avvikande organisation. Men det visade sig vara en misslyckad lösning även den och år 1862 indrogs skolan för att ersättas av den läroinrättning som sedan år 1874 skulle bli Svenska Lyceum i Wiborg. Slut på gymnasieparentesen i vår lektors berättelse.

Ekonomiska bekymmer

Omorganisationen år 1857 med tydföljande indragning av Peter Nokelins lektorat var ett hårt slag för familjen Nokelin, som vid denna tid fick sitt sjätte barn. Visserligen fick lektorn något slags pension - vid 41 års ålder - men knapert blev det. Som vi kommer att se i dagboksavsnittet ansökte han om kollegieassessors titel på basis av oförvitlig femton års tjänst, men ansökan avslogs och Nokelin fick nöja sig med en prenika. Nu reste familjen (1859), som väntade sitt sjunde barn, till St Petersburg, där Nokelin till 1862 hade en "provisorisk" tjänst som inspektor och kassör vid det "russisch-amerikanische Compagnie". År 1863 sökte han förgäves ett direktorat vid svenska Sta Catharina-församlingen i St Petersburg. Så återvände familjen till Finland och bosatte sig till att börja med i St André eller Antrea "auf dem Bauernhof wo sie so viele Jahre lang die schönen Sommermonate verlebt hatten". P.W. Nokelin lyckades inte komma över en fast anställning utan hankade sig fram med privatlektioner och översättningar. Men 1872 fick han ett lektorat vid den ryska pojkskolani Wiborg. Från 1875 blir indragare i Wiborg i dagboken allt suddigare och glesare och i april 1878

slutade lektor Peter Wilhelm Nokelin sina dagar.

Det säger en hel del om Wiborgs skolförhållanden att, enligt dotter-sonens anteckningar, Nokelin meddelat undervisning i Gymnasiet, Töchterschule, ryska pojkskolan, Fagerströms skola, Mäd chenpension Rechenberg, "Kleine Schule", Töchterschule Mannin och Behmsche Schule. Ämnena var historia, tyska, ryska och franska. Dessutom privatundervisade han i finska och svenska. Som tjänstespråk angav han svenska.

Hustru Anna Maria, som beskrivs i varmt uppskattande och beundrande ordalag, levde ända till 1906. Hon är begravnen i Wiborg.

I det Nokelinska äktenskapet föddes 14 barn, av vilka 11 överlevde. De fick en god utbildning, det må nämnas att två döttrar blev lärarinnor, en jurist, en prästfru, en geodetfru med 10 barn, en köpmannafru och en professorska. Om sönerna vet vi bara att en blev länsmän på Hogland.

Nokelins hemspråk var tyska. Fru Maria hade två "enkla" hembiträden

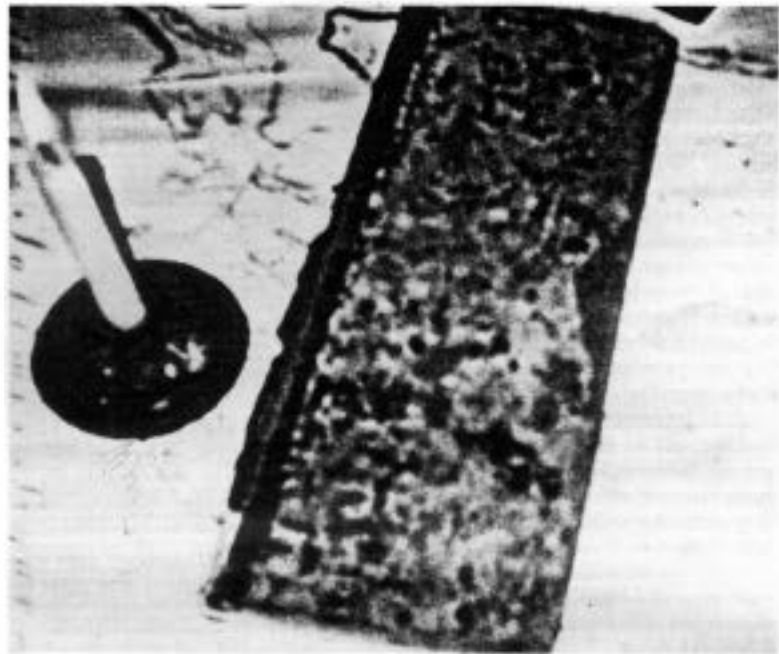

P. W. Nokelins maka Anna Maria (Marie), f. Möller (1824-1906), gifte sig och begrovs i Wiborg.

och för att hålla det hela i gång tog man främmande barn i pension. De avtal som uppgjordes med "pensionärerna" var oerhört detaljerade. Sederna i detta hem var ytterst stränga. Sålunda tillgick måltiderna så, att enbart föräldrarna satt till bords. Ungarna måste stå vid matbordet med tummarna på bordskanten. Barnen serverade föräldrarna och prat var förbjudet. - I en kria läser vi att bägge föräldrarna hade bruna ögon. Där förtäljes även att det fanns två versioner beträffande föräldrarnas rollfördelning och karaktärer. En dansk släkting skriver att "Peter Wilhelm war ein harter und strenger Pädagoge, die Frau dagegen sehr guthertzig und milde". Men en kusin vid namn Henny Poppius hävdar att det var fru Maria som var den "bestimmende u. Ener-gische"...

En sliten dagbok

Den dagbok som WN fått tumma på, för vidarebefordran till Riksarkivet, har vår lektor fört för ungefär ett och ett halvt sekel sedan i Wiborg, med en otroligt omsorgsfull piktur,

Den gamla dagboken.

på svenska, tysk skrivstil och ryska. Boken ser vördnadsbjudande ut, är luggsliten med ryggen av brunt, träsigt läder, av tiden gulnade blad, och den har ett underligt format: 16 x 42 cm.

Dagbokens innehåll är tämligen kaotiskt, den måste ha tjänat som något slags kladd där den pedantiske lektorn antecknade saker och ting, skrev koncept för officiella skrivelser och förde bok över ett och annat. Vi finner där t.ex. tre klassers läroprogram, mängder av elevförteckningar och bokföringsuppgifter. Låt oss ta ett exempel från 1847; namnen på demoisellerna känns igen från Wiborgs förgångna, och förnamnen klingar tidstypiska: *Helene Alfthan, Lill Ahrenberg, Pauline Drushinin, Betty Elfström, Lilli Govenius, Rosalie Grotenfelt, Aline Hackman, Lollo Rothe, Julie Wahl, Adèle Swentorzetsky, Lotti Öhman*.

Mitt i allt kommer det detaljerade redovisningar över indrivna terminsavgifter och så den Nokelin ska meritförteckningen, följd av en massa data om de många barnen i familjen.

Så sökte man tjänst

Vi ska nu citera en ansökan som illustrerar den undersåtliga hållning och det tillkrånglade kurialspråk som användes på den tiden. Den 22 mars 1848 plitade P.W. Nokelin ned följande text med finaste kalligrafi, trots att det bara gällde ett koncept. Obs. språket och att Gymnasiet var underställt Domkapitlet.

"Högvärldigste Herr Doctor, Biskop och Ordensledamot så och Det Högvärldiga Domkapitlet! Hos Högvärldigste Herr Doctor, Biskopen och Ordensledamoten samt Det Högvärldiga Domkapitlet får i djupaste ödmjukhet jag anhålla att vid återbesättandet af den genom ått Förste Lectorns i Ryska språket vid Gymnasium i Wiborg Titulärrådet Herr Peter Henrik Melart allernädigst beviljad afsked ledigblifna Förste Lectorstjänsten i Ryska språket höggunstigt varda ihågkommen; och får jag i sådant afseende härhos vördsammast bifoga ejmindre styrkt Meritförteckning och Tjenstebevis

än afskrift ått det ått mig af Petersburgska Universitetets Rektor öfver fulländad akademisk kurs utfärdade intyg. - Med djupaste vördnad har jag äran framhärda Högvärldigste Herr Doctorns, Biskopens och Ordensledamotens samt Det Högvärldiga Domkapitlets allerödmjukaste tjenare Peter Wilhelm Nokelin."

Men lektor Nokelin hjälper också sina kolleger. Här kommer ett exempel på hur orätmätigt Andre Lektorn år 1848 anser sig behandlad då han fick sin tjänst just till sommarlovet. Obs. att hela skrivelsen består av en enda mening.

"Högvärldigste Herr osv. osv. Sedan Det Högvärldiga Domkapitlet den 10. sista maj för t.f. Andre Lectorn i Ryska språket vid Gymnasium i Wiborg C.R.F. Serlachius utfärdat fullmakt å Ryska språklärartjensten vid Gymnasium i Kuopio, och jag under samma dag blifvit förordnat att förrätta ofvannämnda

Andre Lectorstjenst vid Gymnasium i Wiborg från den 1. därpå följande juni - emot ått njutande af 200 Rubel af sistsagde tjenst ått följande lön, äfvensom öfrige samma tjenst tillhörande förmåner - torde alltså Ryska Språkläraren Serlachius få uppbära lön i Kuopio redan för juni månad emedan hans fullmakt fallit i Maj - och mig torde sedan tillfalla lönen för samma tid i Wiborg, ehuru vi ingendera tjenstgjort enligt erhållna förordnanden emedan Det Högvärldiga Domkapitlet ansåg lärarbyte nära slutet af läse-året för olämpligt, men det oaktat har under tecknad i anledning af Det Högvärldiga Domkapitlets utanordning af innevarande Årets Andra Quartal - uppburit i Kuopio försagda Juni mån. - efter 180 Rubel för året - samt vid utanordningen av innevarande års tredje Quartal blifvit alldeles utan någon lön för juli och augusti månader enligt hvad Rektor Ahrenberg i Wiborg underrättat mig - ehuru det varit sedvanligt att den som tjenstgjort under termin - ått nju tit äfven lön för mellantermin; dessutom torde själfva löne villkoren "200 Rubel" för året - vara ett misstag i synnerhet då under innevarande år ofvannämnda tjenst icke är ledig för Ecklesiastik- och Scholar Statens Enke- och Pupill Kassa, alltså föranlåter under tecknad hos Högvärldige etc. etc. i djupaste ödmjukhet anhålla om vidtagandet af ändamålsenliga åtgärder till ått förhjelpa mig till min rätt. - Framhärdar med utomordentlig högaktning osv. osv. som ovan Jonas H."

Men vad menade man egentligen?

Diverse

På tiotal sidor följer så anteckningar om resor, barnens konfirmationer och födelsedagar, vitsordslistor, närvarostatistik vid lektionerna. Och på sidan 18 finner vi att lektorn anlitas som stilist, denna gång gällande "pigan Lisa Tantu": "—som var städsd till min tjenst för innevarande året, men varit i nära tvänne månader härifrån skild, är till alla delar fri och ledig från sagda min tjenst som till yttermera

visso försäkras på begäran. Saima kanal den 20. Maj 1850. George Monell (otydligt)".

I september 1856 skriver Nokelin ett friskintyg i Med. och Chir. Doctorns o. Provincialläkaren L.S:s namn:

"Att dottern till Herr Gymnasie Lector Julin (Charlotta) åtnjuter en frisk och sund kropps constitution och jemvel är vaccinerad, sådant får jag på första aflagd Embetsed intyga, och må denna min edliga förpliktelse, så sant mig Gud hjälpe till lif och själ, ytterligare bekräfta."

Ibland synes Nokelin ha utfärdat språkintyg åt wiborgare. I regel är de sakliga och snustorra, men ett av dem gör på mig i sin lyriska stil intrycket att språkförhöret med en dam kunde ha varit en ganska angenäm herdestund:

"Att Fröken Christina Boldt äger nog grundlig kännedom i Ryska Språket för att fullkomligen felfritt och ledigt tala detsamma, derom har jag genom ett med henne hållet längre samtal på sagda språk varit i tillfälle att öfvertyga mig; och gör det mig ett nöje att sådant härmed på begäran intyga..."

Lektorn ruvar över sin dystra situation och gör ett försök att fylla på meritlistan:

"Högvördiga osv. osv. Som jag under femton års tid tjensgjort vid Wiborgs Gymnasium, och sedan 1848 såsom Förste Lector innehaft en befattning, hvilken enligt nu gällande Nädig rangordning hörer till den 9.de klassen, så vågar jag allervördsammast anhålla, det ville Högvördigste Herr Doctor och Biskopen, samt Det Högvördiga Domkapitlet för mig utverka Collegie Assessors titel. Med djupaste vördnad etc.etc."

Han får dock avslag och skriver då en liknande kria där han ber De Högvördiga att "hos Hans Kejsarliga Majestät gunstbenäget behaga recommendera mig till erhållande aftjenstespänne för femtonårig oförvitlig tjenst". Det fick han.

Så följer några fullmaktskoncept och en lång avskrift med fin stil av "tillkännagifvanden" om lediga tjänster. Året var 1863 och Nokelins situation kritisk.

Efter några tomma sidor finner jag att dagboken även påbörjat från andra ändan redan år 1845. Det börjar med elevförteckningar och i jämlikhetens namnska här återges några namn på pojkar i klass II i gymnasiet höstterminen 1845: *Ivan Belovsky, Aug. Hornborg, Alex. Hanicke, Hermann Heitmann, Arendt Philippeus, Alex. Swentorzetsky, Ivan Tschernajeff, Paul Schmakin, Peter Wavulin, Weber.*

En skämtteckning som illustrerar den patriarkaliska strängheten t.o.m. vid matbordet - såsom Nokelins hade det...

Mitt i all kameral, petnoga svada slutar boken med en vitsig historia:

"En snillrik kalkylator har föreslagit att kalla år 1863 för år 9. - Adderar man de båda första siffrorna 1 och 8 tillsammans, så får man 9; likaledes göra de båda sista sammanadderade 9. - Sätter man de båda siffrorna 1 och 8 under de andra 6 och 3 och adderar dem, så får man 81, hvilka siffror sammanlagda göra 9. Subtraherar man åter 18 från 63 så blir resten 45, hvilka siffror sammanlagda göra 9. - Dividerar man 63 med 18 så är quoten 3 och resten 9; multiplicerar man åter de fyra talen 1, 8, 6 och 3 med hvarandra

så blir facit 144, hvilka siffror sammanlagda göra 9. - Adderar man åter 1, 8, 6 och 3 så blir summan 18, hvilka båda siffror bildar talet 9, och delar man 1863 med 9, så blir quoten 207, hvilka tre siffror åter sammanlagda gifva 9."

Lite grand drog lektorn kanske här på smilbandet?

Storby om källmaterialet

Ovanstående studie katalyserades av att Wiborgs Nyheter redaktion fick tillgång till lektor Nokelins dagbok. Att bara redogöra för denna tillfredsställde inte våra ambitioner. Vi ville veta något om människorna bakom verket och en korrespondens inleddes med Frau Ursula Pfäffle i den tyska staden Waiblingen, vars "Urgrossvater" var vår lektor. Hon tillställde även författaren kopior av sin fars uppsatser om Nokelinerna. Men läsaren kan med fog fråga sig var Wiborg kommer in i den pfäffleska bilden. Svaret blir en ganska finurlig detektivhistoria.

Nokelins fick alltså 14 barn varav det elfte var dottern Else, född 1861 i Wiborg och döpt Dorothea Elisabeth. Som vi ovan sett skedde detta under en för Nokelins särskilt prövande tid. En god familjevän, astronomieprofessorn i Helsingfors Adalbert Krueger erbjöd sig att adoptera lilla Else. Fruhusethette Marie, född Argelander, och de hade inga egna barn. Kruegers och Nokelins umgicks ofta, men sedermera flyttade den tyske astronomen tillbaka till Tyskland jämte adoptivdotter. "När hon blev stor" gifte hon sig i Kiel med Kruegers assistent, astronomen Kreutz.

I detta äktenskap föddes en son Heinz, som blev maskiningenjör och kom att arbeta i Finland vid Wärtsilä bruk och senare Lokomo i Tammerfors. Hans hustru var Ilse von Scheele, vars enda bror stupade under första världskriget. Då släkten von Scheele annars hade dött ut adopterade man svärsonen Heinz Kreutz, som därför använde dubbelnamnet Kreutz von Scheele. Deras dotter Ursula, numera fru Pfäffle, gick i Tammerfors Svenska Samskola och utbildade sig till sjuksköterska vid Kirurgen i Helsingfors. Under Wärtsilätiden hade familjen Kreutz blivit bekant med wiborgaren Georg Sommars familj, denne var chef för Carelia Wood i grannskapet. Dottern i huset Sommar, numera fru Ulla Lahi, blev och är god vän till Ursula Pfäffle. Wiborgs Nyheter tackar alltså dessa två damer för vänligheten att anförtro oss källmaterialet.

Så enkelt var det alltså med wiborgsdimensionen.

Referatet är slut. Jag kan tyvärr tänka mig att kåseriets tryckbokstävler föga kan förmedla den nästan högtidliga stämning som gripit mig, när jag under några sommarkvällar vid aftonlampans sken vänt på de gulnade bladen i den luggslitna liggaren, medan jag nästan tyckt mig uppfatta raspanndet av den omständliga lektorns flitigt använda bläckpenna - för ett halvtant århundrade sedan.

50 år sedan evakueringen

En manifestation för fosterland och hembygd

Drygt ett hundratal föredetta Porkansaaribor och deras ättlingar samlades lördagen den 3 september 1994 i Ahlais för att fira minnet av deras evakuering från hembyn vid Wiborgska vikens västra sida. Tillfället gynnades av varmt och vackert väder. Ahlais kyrkby präglas av en ovanligt väl bibehållen gammaldags miljö med vackra hus och trädgårdar samt harmoniskt till terrängen anpassade vägar. Kyrkan som ligger på en liten kulle är byggd 1796 i trä, gulmålad med vita knutar och har ett separat klocktorn ritat av C.L. Engel 1834. Ahlais ligger vid Bottenvikens kust och har en ganska omfattande skärgård. Detta var motivet till att befolkningen från Porkansaari blev evakuerad hit, de hade ju, vid sidan av stuveriarbete i Trångsund, huvudsakligen varit sig på fiske. Här vid Ahlaikusten fick de av staten små fiskelägenheter och kunde börja en ny tillvaro. I dag har så gott som samtliga Porkansaaribor lämnat Ahlais, flera ligger dock begravna intill kyrkan och många bor i Björneborgstrakten.

Minnesfesten började med en blomsterhyllning vid hjältegravarna, som ligger mycket vackert nedanför kyrkan, varefter sällskapet begav sig till Ahlaisten Kievari ca 20 km norrut invid kusten. Här inleddes samvaron med Karelarnas sång, sedan följde hälsningstal av Matti Lehto, festtal av Pertti Joenpolvi och ännu

Uppvakningen vid hjältegravarna invid Ahlais kyrka. Personerna fr. v.: Martta Lehto, Heikki Hatulainen, Vilho Porkka samt kyrkoherden i Ahlais, Jussi Jussila.

ett gripande föredrag: "Hylätty saar Viipurilahel" av Heikki Hatulainen. Heikki Hatulainen måste midsommardagen 1944 tillsammans med sin far roende bege sig från Porkansaari och därifrån vidare längs Saima kanal och lyckades som en av de allra sista rädda sig undan. Ryssarna förmodade som känt inte i Fortsättningskrigets slutskede erövra västra sidan av Wiborgska viken och således inte heller Porkansaari, utan ön övergavs först efter vapenstillståndet. Minnesfesten beledsagades av hornmusik och avslutades med Satakunnan laulu.

Porkansaariborna utgör en grupp med osedvanligt nära släktband, vilket säkert har bidragit till en stark känsla av samhörighet och en vilja att med kärlek värda minnet av sin hembygd. Som villabo på Kesämaa i Porkansaari by under somrarna fram till kriget, var det för mig ett minnesvärt tillfälle att få delta i denna sammankomst och lyssna till mången historia om umbäranden, men också om hopp och tillförsikt under de skickesediga tiderna efter krigets slut.

Stig Jaatinen

WN huliganer på spåren!

Den tilltagande busigheten på gatorna i dagens Wiborg är en beklaglig företeelse. Procentuellt drabbar den väl inte så många turister, men de som råkat illa ut matar gärna skogsradion med varningar och misnöje. Saken har diskuterats mellan ländernas myndigheter och vi hoppas det leder till bättring.

Huliganer har det dock funnits i alla tider, t.o.m. i Wiborg. WN påminner här om huliganer och spårvagnar, för mycket länge sedan, genom att citera vad tidningen hade att berätta den 19 maj 1917 under rubriken "Huligandåd". Folkmassa ihop med spårvagnarna":

"Då en spårvagn jämte släpvagn i går på eftermiddagen var i gång längs Torkelsgatan och i hörnet af Alexanders- och förstnämnda gata skulle längs ett annat spår vika af åt spårvagnsstallet urspårade densamma, af någon obekant anledning.

Till platsen samlades inom kort en mängd huliganer och löst folk hvilka ideligen trakterade spårvägspersonalen med allehanda skymfliga tillrop och en bland hopen kastade en liten sten mot vagnen, med den påföljd att en af de stora rutorna till bakre plattformen spräcktes. När man en stund därefter försökte få vagnen tillbaka på spåret blef strömfördelningsgaffeln upprepade gånger neddragen. En "hjalte" i hopen gick till och med så långt att han med en spade hotade slå ingenjör Waltonen, då denne återställde strömgaffeln på sin rätta plats och en annan huligan afskar med knif repet till gaffeln. Då ingenjör Waltonen slutligen fick vagnen igång hoppade en orosstiftare upp på vagnens bakre plattform och försökte fastskruva bromsen, men det lyckades dock icke.

Till platsen samlades folk allt mera och mera, till stort men för gatu- trafik och ur hopen ljödo ideliga tillmälen åt "herrarna". Tvenne på gatan utposterade miliser-ordningsväktare - gjorde knappast ett strå i kors för att få illdåden avstyrda, hvilket ju förresten var att förvänta. Slutligen anlände till platsen miliskommissarien Wiinikainen, som ändtligen lyckades afhålla folkhopen från vidare excesser, och därigenom underlätta arbetet med spårvagnens återsättande på spåret. Då herr Wiinikainen försökte bringa en af

illdådarne till ansvar, togs huliganen i försvar af bråkmakarna.

Det är i sanning sköna tider vi leva i och ovanstående tilldragelse är endast en länk i den stora utvecklingskedja, som leder vårt folk stadigt och säkert mot en afskyvärd afstjälplingsplats någonstans på civilisationens allra yttersta utmarker."

Redaktörens "avsky" är mycket äkta, men språkdräkten erbarmelig. Jämför man emellertid den här episoden med dagens huliganism, så är skillnaden den att dagens busliv är kriminellt medan det år 1917 gällde

politik. Det var revolutionära tider och en stor arbetskonflikt mellan spårvägsbolaget och dess anställda pågick i Wiborg. Det tyskägda bolaget var inte heller alldeles populärt eftersom opinionen var för en kommunalisering och den allmänna ordningen var uppluckrad i revolutionens skugga. Den här tvisten bilades smärningom, det vill säga den sista maj, men det är ganska intressant att läsa den sista raden i Wiborgs Nyheter notis den 1 juni: "I dag på förmiddagen voro samtliga vagnar åter i trafik, prydda med röda flaggor."

Hackmans nya James Cook kastrullserie kokar, steker och ångkokar små, stora och riktigt stora måltider.

James Cook stapelbara kastrullserie tar liten eller pytteliten plats i skåpet.

Till Er tjänst
JAMES COOK[®]
-HACKMAN-

Inlämning pågår
till våra
auktioner

**KONST
OCH
ANTI KVITETER
MOTTAGES**

-stor köpstark kundkrets
-kostnadsfri värdering
-hembesök

VÄRDEAUKTIONER
HÖRHAMMER

Stora Robertsgatan 12, 00120 Helsingfors
Tel. (90) 668 9110

Viipuri. Esplanaatipaviljonki.

Viborg. Esplanadpaviljongen.

Så här stilig tedde sig Esplanadpaviljongen, sedermera Espilä, i sina glansdagar. På dess ruiner leker vyborgsungarna i ett slags miniborgbacke.

Fixeringsbild, tagen från ett tak vid Katrinegatan i hörnet av Alexandersgatan. I förgrunden ryska reallyceet, grundat 1918. Skolhuset byggdes 1886, då för ett ryskt flickgymnasium. Men intressantare är följande hus. Det var byggt i två våningar 1883-85 och inhyste ryska reallyceet. En våning påbyggdes 1906. Huset övertogs 1923 av Viipurin Suomalainen lyseo, som från 1930 hette Viipurin kaksoislyseo. Fotot bör alltså vara taget 1906.

Wiborgs Nyheter tackar följande personer för insänt in bildmaterial:

- Sebastian von Alfthan
- Walter Breitenstein
- Andreas Diesen
- Gunborg von Fircks
- Helena Helkama
- Helsingfors universitet
- Synnöve Holm
- Heino Honkanen
- Bror Hästö
- Stig Jaatinen
- Kurjula-lehti
- Kaj Lindholm
- Tore Modeen
- Museiverket
- Ursula Pfaeffle
- Birgitta Pipping
- Börje Poppius
- Margherita Tandefelt
- Thomas Thesleff
- Riitta Thuneberg
- Kaj Wahlbeck
- Wiborgs Arkivförening

Var man går i en hatt

från Wahlman

grundad i Wiborg 1901

Norra Esplanadgatan 35

**VI GRATULERAR
TILL 160-ÅRIGA
TRADITIONER!**

Aktia Bank
AKTIA SPARBANK AB

Tvenne slags fukt på Magnusgatan

I slutet av 1920-talet steg vattnet i Salakkaalahti ibland över alla bredder. Här ett exempel med Suom. Säästöpankki i fonden.

I april 1931 öppnades Alkos butik på samma Magnusgata. Som synes var törsten betydande.

Ett hjärtligt tack

till alla,

som bidragit med

annonser

och

penninggåvor

Föreningen 7-januari

Panoramavy av Wiborg, fotograferad av Sebastian von Alftan 5.9.1993 från slottstornet.

Svenska Lyceum i Wiborg - klass III år 1929-30 under uppsikt av prorektor, iklädd fadermördare, Birger Lemberg. Eleverna, stående fr.v. Birger Herold, Wilhelm Ahlström, Pehr Sellberg, Arno Sivert, Walter Breitenstein, Holger Hasselberg, Kurt Ahlström, Jurij Botschmanoff, Börje Herold, Carl-Albert Heikel och Bruno Igoni. Sittande i den bakre pulpitraden Per Erik Holmén, Alexius Forstén och Rolf Wahlroos. I den främre Björn-Erik Sjöblom, Berndt Erlund och Gunnar Illukka.

Fyra fotofina bröder Wilen, söner till Greta Valvanne (f. Paul). Erkki 12 år, Harri (Virjo) 8 år, Einar (Virjo) 5 år och Magnus (Virjo) 4 år.

Ett lite enformigt hattmode presenteras här av wiborgsflickorna Doris Paldani, Ingrid Gräsbeck, Irma Backman, Lilian Örn, Elsa Perander och Alfhild Lindeqvist. Fotot taget 1906.

Den 23 maj 1903 såg wiborgsstudenterna så här fullvuxna ut. Damerna är, fr.v. Carin Spåre-Procopé, Leila Witting-Frader och Ellen Hagman-Perander. Av herrarna har red. endast lyckats identifiera nr 2 i övre ledet Harry Backman, nr 3 med käppen i nedre raden Emil Perander och ovanför käppklykan Pekko Starckjohann.

Torkelsesplanaden den 9 september 1993

Pantsarlaks Arracspunsch
 Isör och mest välsmakande bar & Restaurant
 ARISTO sunnilt högsta erkännande.
 Färdigt & av ball färdigt
Pantsarlaks Arracspunsch
 27 & ARISTO Fmk 4

Den förnämsta drycken
 Är den numera i vår marknad utkomna

CARLSHAMNS FLAGGPUNSCH

finnes i parti och minut hos
ABolaget H. Fryckman OYhtis
 Vin- & Spirituosa-äffär. Telefon 2547,
 Stora Robertsgatan 27, Helsingfors
 samt Åbo och alla Wiborgsrestauranger.

Tervaniemi badstrand och siminrättning samt W.C.S. paviljong med fin fond i mitten av 1930-talet.

Svenska Fruntimmersskolans IV klass poserade i oktober 1904 för fotografen. Nedre raden fr.v.: Sigrd Ahlberg, Erna Frank, Oma Pyhälä, Elsa Wahlroos, Ester Kronholm, E. Brandt och lärarinnan Hedvig Söderhielm. Övre raden: Elin Askolin, Doris Paldani, N. Stackelberg, Agnes Langenskiöld, Irma Backman, Dagmar Söderling, Ingrid Gräsbeck, Elsa Perander, Alfhild Lindeqvist, Lilian Örn.

Fixeringsbild från gamla Wiborg. Huset är ritat av Karl Hård af Segerstad vid sekelskiftet. Bokstaven C i ornamentet förkunnar att gården ägdes av ättlingar till kommerserådet Carl Gabriel Clouberg. Inbyggare bl.a. fam. Lund, Floman och Söderhielm. Adress: Vaktornsgatan 18. Fotot taget 1987.

Ett Finnlines-företag
FINNCARRIERS
 Finncarriers Oy Ab
 Porkalagatan 7, PB 197, 00181 Helsingfors
 Tel. 90 - 134 311, telex 1001743 fcrcs, telefax 13431200, 13431300

Disponentbyrå
WAGER & CO AB
 Maringatan 8-10
 00160 Helsingfors
 ☎ 662 540, 660 236

S **SIS-ARK oy**

Helena Helkama

Ett kvinnoöde i 1800-talets Wiborg

Min kusin och gudmor Ingrid Borenius, rektor för Wiborgs Svenska Flickskola, gav mig efter kriget kort före sin död två små armband. De är båda utförda med småinfällda blommor av emalj i metallen. Det ena är av guld, det andra troligen av silver. De är gjordafören väldigt smal handled och ganska opraktiska att bära, men de har en romantisk historia bakom sig.

Armbanden hade tillhört Fredrika Wright, som var Ingrid Borenius mormors syster och som hade dött i England 1911.

Jag hörde ofta talas om "moster Fika" under min barndom i Wiborg. Hon var nämligen också min farmors, Adèle Alfhans äldsta syster. Här är nu "storyn" om Fredrika Wright:

Vid tiden för de första 7:de januari-balerna i Wiborg anlände en ung engelsk adelsman, Marcus Wright of Lenton Hall, till staden på vårvintern 1838. Han var lång och smärt med blå ögon och ljus hår. Som sällskap hade han sin manliga betjänt. De hade kommit till Finland för att jaga björn i de karelska skogarna. Under sin vistelse i staden bodde den unge engelsmannen hos änkan till restauratör Giovanni Motti i hennes härbärge eller hotell vid Karjaportsgatan, där hon hyrde ut rum till resande. Efter en tid insjuknade Marcus Wright i en häftig febersjukdom och måste därför tillsvidare avstå från björnjakten. Han tillfrisknade småningom, men våren hade redan kommit och det blev ingen björnjakt.

I Madam Mottis matsal, där han intog sina måltider, lade han märke till en ung vacker dam som också ofta intog sina måltider där. Vem kunde denna vackra dam i denna avkrok av världen vara? Han presenterade sig för henne och berättade om sin familj i England. Skönheten som Marcus Wright träffade var Fredrika Kuhlström, gift Tاملander. Hon hade just fyllt 22 år, men blivit änka efter fyra års äktenskap. Hon hade två små barn, Ida och Emil. Nu livnärde hon sig på att sy hattar åt damerna i Wiborg och gick ofta till sin mormor, Madam Motti, för att äta. Fredrika var dotter till hovrådet Lars Fredrik Kuhlström och hans maka Anna-Natalia, född Motti.

Fredrika var den äldsta i en stor syskonskara. Hon hade gått i den

Fotografi av Fredrika Wright på äldre dagar, taget i England. Museiverket Helsingfors.

skola som Katarina II hade grundat, sedermera Svenska Flickskolan i Wiborg. Fredrika hade ett förfinat sätt, hon var bildad och kunde uppföra sig i umgängeskretsarna i Wiborg.

Marcus Wright beslöt sig för att äkta denna förtjusande unga dam. En dag steg han in hos hovrådet Kuhlström och framförde sitt frieri. Han berättade att han även om han var den tredje i ordningen av söner skulle komma att få en så stor förmögenhet att Fredrika aldrig skulle sakna något av livets goda. Han försäkrade också att Fredrika inte behövde lämna sin älskade hembygd; Marcus Wright hade beslutat bosätta sig i Wiborg. Hovrådet åhörde lugnt den ivriga unge engelsmannens försäkran, och sade sedan: "Jag ger icke min dotter till en främling som jag ej känner, förrän jag får en säker borgen på att han kan försörja henne hela livet." Unge Wright blev bestört över svaret. Det var ju löjligt, att en engelsk adelsmans ord inte dög, att han måste lämna en garanti.

Några veckor tidigare hade Marcus Wright skrivit till sin far om sina giftermålsplaner. Fadern trodde att sonen hade blivit galen under sina björnjakter i det avlägsna Finland. Senare fick han ett nytt brev med de villkor Fredrikas far hade ställt. Svaret från Marcus far kom snabbt: Han var imponerad över den bestämdhet flickans far visade, en far med sådana fordringar var att högakta och en dotter till honom måste av allt att döma vara en verklig Lady. Pengarna kom och sattes på ett konto i en stor firma i Wiborg, där de låg deponerade ända till Fredrikas död 1911.

Marcus Wright umgicks med

greve Nikolay på Monrepos. Under deras gemensamma fisketurer omkring Suomenvedenpohja hade han funnit en lämplig plats att bosätta sig på. Den låg på stranden mitt emot Monrepos och där byggde Marcus Wright en stor villa i klassisk stil. Stället fick heta Marcovilla.

En engelsk inspirerad park anlades. Huset inreddes luxuöst med äkta mattor och silver med familjen Wright vapen anskaffades. I huset fanns mycket tjänstefolk; hovmästare, lakejer, kuskar, trädgårdsmäs-

Marcovilla, målning från 1840-talet. Museiverket, Helsingfors.

get resten av sitt liv. Ekonomiskt hade hon inga bekymmer. På äldre dagar fick hon en höftskada som band henne till rullstolen. Fredrika Wright dog 1911, 95 år gammal. Författarinnan Lempi Jääskeläinen hari sin roman *Vanha Markovilla* beskrivit dessa människöden.

Wiborg. Efter att ha njutit av den italienska värmen återvände paret Wright till Wiborg, där det livliga sällskapslivet fortsatte.

Under en resa till England lade Fredrika märke till hur fäst Marcus var vid sitt land och sina släktingar. Hon beslöt befria honom från det löfte han gett hennes far, att för alltid bosätta sig i Wiborg.

När Krimkriget började 1853 och England blev Rysslands fiende, beslöt sig paret för att flytta till England. Fredrikas son Emil hade dött som liten. Hon hade nu bara dottern Ida kvar, som var född på 1830-talet. Familjen bosattes på den berömda badorten Cheltenham. Till en början bemöttes Fredrika mycket kallsinnigt av den Wrightskaslakten och hon fick känna av att hon inte var engelska, för dem var hon en "foreigner". Men med sitt milda, goda väsen vann hon nog engelsmannens sympati med åren.

Under en jaktfärd skadades Marcus Wright så illa att han under en lång tid svävade mellan liv och död. När han sedan så småningom tillfrisknade, hade hans lynne förändrats fullständigt. Den eleganta, nöjeslystne kavaljeren hade förvandlats till en djupt kristen man. Han började också uppträda som predikant vid olika tillfällen.

Marcus och Fredrika Wright gjorde ännu någon resa till Wiborg och också till det kontinentala Europa. År 1882 dog Marcus Wright och då blev Fredrika ensam med dottern Ida Tاملander. De bodde i Birdsgrove House i Staffordshire i mellersta England. Fredrika drogs inom sitt skal och levde tillbakadra-

get resten av sitt liv. Ekonomiskt hade hon inga bekymmer. På äldre dagar fick hon en höftskada som band henne till rullstolen. Fredrika Wright dog 1911, 95 år gammal.

Författarinnan Lempi Jääskeläinen hari sin roman *Vanha Markovilla* beskrivit dessa människöden.

Alvar Aaltos bibliotek

Aaltos moderna, funktionella bibliotek i Wiborg invigdes 1935 och väckte internationell uppmärksamhet. Men dess fysiska förfall under de senaste 55 åren är alarmerande. I åratal har det i vårt land och utomlands diskuterats om hur man ska rädda huset och alla är ense om att det hastar.

Det akutaste hotet var fukt- och vattenskadorna. För ett par år sedan installerades en vattenpump och senaste år accelererade förhandlingarna om erforderliga renoveringsarbeten. Parter i målet är Viborgs stad, finska staten och frivilliga krafter i arkitektkretsar m.fl. Det har hållits symposium om saken. Nästa steg är fuktisoleringen och reparation av regnvattensystemet och förnyelse av den stora glasväggen, vilket sistnämnda finansieras av Omega-stiftelsen och Elissa Aaltos minnesfond.

Aaltos arkitektbyrå är aktivt med i arbetet. Arkitekterna Sverker Gardberg och Tapani Mustonen nämns speciellt, densenare även som producent av ett plakat som görs i 1 000 ex. för försäljning, i samarbete med vårt miljöministerium och byggnadsstyrelsen. Även ryssarna har en kommitté, men den kämpar med stora finansiella motigheter. Tillräga på allt avled den reform-aktiva bibliotekschefen Svetlana Semenova i september 1994. Vårt miljöministerium har hittills satsat 120 000 mk i första hjälp. Under sommaren arbetade tre ester med reparationer på biblioteket. Projektet leds av RT-Restaurointechniikka Oy. - Enligt uppgift uppskattas penningbehovet emellertid till 30-40 miljoner för att få fason på biblioteket! De involverade finländska arkitekterna är mycket oroliga för att medlen skall tryta. Arbetena borde inte tillåtas avstanna, även långsam aktivitet är viktig inte minst för att få de nuvarande värdena att inse husets värde.

En utställning som beskriver den av Aaltos byrå uppgjorda renoveringsplanen cirkulerar runt jorden. Åtminstone Jyväskylä, Milano, någon stad i Schweiz samt New York skall ställa ut planen. Detta projekt understöds av en amerikansk stiftelse för de visuella konsterna.

I januari 1994 öppnades på biblioteket en bok-expo omfattande verk om Wiborg, hopsamlade av Institutet för Ryssland och Östeuropa i Helsingfors. Dessa bokverk donerades sedermera till biblioteket, där ryska och andra forskare nu kan studera dem.

Utställningen "Det finska Wiborg - Suomalainen Viipuri" med ca 200 stora fotografier och 8 kartor samt långa, förklarande texter på ryska ställdes också upp i biblioteket. Den riktar sig till allmänheten i dagens Wiborg, vilken i stora skaror besökt expon, och den redogör för livet i Wiborg sådant det var på 1930-talet. Ett mycket betydande och berömvärdt initiativ av en grupp wiborgsvänner: arkitekt Juha Lankinen, undervisningsrådet Jarkko Linnankivi, Karjalan Liittos ordförande Rauno Meriö, Ilmari Hakala från Försvarshögskolan och ing. Otso Taivainen. Den här utställningen blir permanent installerad på Slottet eller Museet, som det kallas där borta.

Huvudvitriinen färdig - men Papula står ännu i tur

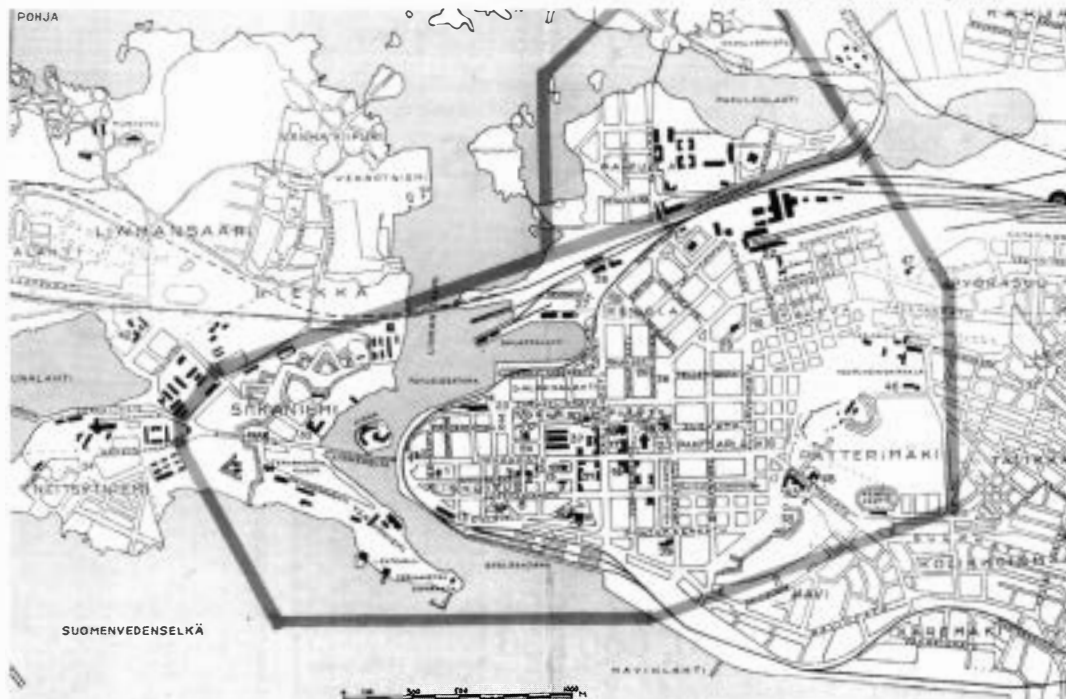
Den nu färdigställda stora huvudvitriinen, innehållande Wiborgs miniatyrmodell överläts vid en högtidlig akt i februari 1994 av Stiftelsen för Wiborg-Museet åt Villmanstrands stad. För dem som stretat med modellens konstruerande och finansierande var detta en märkesdag. Huvudpersonerna är väl nog arkitekten Juha Lankinen som planerat och ritat, modellbyggnadsbyrån Andersson i Lahtissamt hembygdsrådet Matti Kohvakka som oförtruttet arbetat för projektet och dess finansiering i egenskap av stiftelsens styrelseordförande. Hittills har arbetet tagit 14 år i anspråk och cirka 3 miljoner mark har det kostat. Tack samma tankar går till sponsorerna, enskilda, institutioner och fonder.

I dag basar arkitekt Riitta Thunberg för stiftelsen och hon vet berättat att nästa steg, som också blir det sista, är att åstadkomma en separat vitrin innehållande Papulaområdets miniatyrmodell. För att

lyckas med detta behövs ännu några hundratusen mark, vilket det trots de usla tiderna är stiftelsens sak att frambringa. Föreningar och privatpersoner ombeds nu att inse att arbetet ännu inte är fullbordat och att man kan bidra till detta kulturellt

enastående fina projekt genom inbetalningar till Stiftelsens för Wiborg-Museet konto i Föreningsbanken nr 200138-42888.

P. E. Floman medlem i stiftelsens styrelse

PRENUMERATION

Ni som önskar prenumerera på Wiborgs Nyheter nästa år ring redaktör Ann Holm, tfn 90 - 411 969 (fr.o.m. 18.5.95 241 1969) eller skriv under adress: Mannerheimv. 136, 00270 Helsingfors.